

FLORI DIACONI

OPUSCULUM

DE EXPOSITIONE MISSÆ

Ex ms. bibliothecæ Regiæ Sueciæ auctius et emendatius.

(Marten., ampl. Collect., tom. IX.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Quod hactenus in Bibliotheca Patrum legebatur abbreviatum magistri Flori opusculum in canonem missæ. prodit nunc primum integrum ac numeris omnibus absolutum ex vetustissimo codice reginæ Sueciæ, sæculo x saltem exarato, ac proinde ad auctoris ætatem proxime accedente, ex quo Romæ existens Mabillonius illud describi curavit. Nam cum illud cum edito diligenter contulisset, ne partem quidem quartam Florianæ expositionis in Patrum Bibliotheca contineri animadvertit, ac proinde non immerito existimavit publica luce dignum, idque ipsum optasse videtur claræ memoriæ cardinalis Bona, qui et ipse reginæ Sueciæ codicem examinaverat.

Floruit autem Florus circa annum 840, regnante apud Francos Carolo Calvo, fuitque Lugdunensis Ecclesiæ diaconus, ut vulgo dicitur, sive subdiaconus, ut placet Wandalberto, qui ipsum, uti et Walfridus Strabo, ob præclaram eruditionem et indefessam legendi scribendique assiduitatem mirum in modum prædicat. Si enim ille in præfatione ad suum Martyrologium: *Ope, inquit, et subsidio præcipue usus sum sancti ac nominatissimi viri, Flori; Lugdunensis Ecclesiæ subdiaconi, qui, ut nostro tempore revera singulari studio et assiduitate in divinæ Scripturæ scientia pollere, ita librorum authenticorum non mediocri copia et varietate cognoscitur abundare.* Ex hoc Wandalberti loco refutata manet Joannis Trithemii opinio, asserentis Florum fuisse Trudoniensis monasterii monachum, nisi forte sub vitæ finem monasticæ professioni nomen dederit. Cum autem in sanctorum Patrum lectione, quorum egregiam librorum copiam habebat, esset versatissimus, hoc opus aliaque ab eo edita ex eorum præsertim dictis et sententiis composuit, quorum persæpe integra verba uno tenore prosequitur, nonnunquam mentem solum exprimit. Expositioni missæ aliud ejusdem Flori opusculum subjicere libet adversus Amalarium, quod ex duobus antiquissimis mss., uno Pelteriano, altero Achillis Harlæi, ante annos 800 exaratis, olim descripsit Mabillonius.

1. Incipit opusculum de actione (a) missarum collectum quam maxime, et in ordinem digestum ex verbis sanctorum Patrum Cypriani, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Gregorii, Fulgentii, Severiani, Vigilii, Isidori, Bedæ, Aviti, sicut suis locis per singula lit-

(a) Per actionem missarum intelligunt auctores liturgici canonem missæ. *Actio dicitur ipse canon.* inquit Walfridus Strabo lib de Rebus eccles., c. 22, *quia in eo sacramenta conficiuntur Dominica. Canon vero eadem actio nominatur, quia in ea est legitima et regularis sacramentorum confectio.* Et Micrologus

A teræ nominum quæ forinsecus prænotantur ostendunt; sed et ex antiquis mysteriorum libris quædam verba necessario sumpta sunt. Quod autem eadem nomina in ipsa opusculi serie ubique inserta non sunt, illa necessitas fecit, ne frequens eorum interpositio fieret absurda et incommoda ipsius dictionis et sensuum interruptio. In qua tamen expositione non tam verba, quæ satis simplicia sunt, sed potius ipsius mysterii ratio et actio imponitur et commendatur, videlicet qua fide celebrandum, quanta pietate sit amplectendum.

2. (Aug. in Psal. xxxiii, n. 4.) In mysterio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, quod sancta Ecclesia per universum mundum pro salute ejusdem mundi offert, maxime nobis humilitas commendatur. Unum (b) enim nobis fecit idem Dominus Jesus Christus per humilitatem, quia per superbiam recesseramus a Deo; redire autem ad eum nisi per humilitatem non poteramus, et quæ nobis proponeremus ad imitandum non habebamus. Omnis enim mortalitas hominum superbia tumebat, etsi existeret aliquis humilis vir in spiritu, sicut erant prophætæ et patriarchæ, dedignabatur genus humanum imitari humiles homines. Ne ergo dedignaretur homo imitari hominem humilem, Deus factus est humilis, ut vel sic superbia generis humani non dedignaretur sequi vestigia Dei. Erant autem, ut legimus, sacrificia antea Judæorum secundum Aaron in victimis pecorum, et hoc in mysterio nondum erat sacrificium corporis et sanguinis Domini, quod nunc diffusum est toto orbe terrarum. Proponamus nobis ergo ante oculos duo sacrificia, et illud secundum ordinem Aaron, et hoc secundum ordinem Melchisedech. Scriptum est enim: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedech (Psal. cix, 4).* Hoc autem manifeste dicitur de Domino nostro Jesu Christo. Quis ergo erat Melchisedech? utique, sicut legimus, rex Salem. Salem civitas fuit antea illa, quæ postea, sicut docti

cap. 12: *Orationem quam canonem sive actionem propter regularem sacramentorum confectioem, Romano more appellamus, quis composuerit aperte non legimus.*

(b) Apud Augustinum legitur *viam*, et quidem, ut videtur, melius.

prodiderunt, Jerusalem dicta est. Ergo antequam A ibi regnarent Judæi, ibi erat ille sacerdos Melchisedech, qui scribitur in Genesi sacerdos Dei excelsi. Ipse occurrit Abrahæ, quando liberavit Loth de manibus persequentium, et prostravit eos a quibus ille feriebatur, et liberavit fratrem. Post liberationem fratris occurrit ei Melchisedech. Tantus erat Melchisedech a quo benediceretur Abraham. Protulit panem et vinum et benedixit Abraham, et dedit ei decimas Abraham. Vide quid potulit et quem benedixit, et dictum est postea : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* David hoc in spiritu dixit longe post Abraham. Temporibus autem Abrahæ fuit Melchisedech. De quo ergo alio dicit : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,* nisi de illo cujus novimus sacrificium ?

3. Sublatum est enim sacrificium Aarou, et cœpit esse sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Dominus itaque noster Jesus Christus in corpore et sanguine suo voluit esse salutem nostram. Unde autem commendavit corpus et sanguinem suum? De humilitate sua. Nisi enim esset humilis, nec manducaretur, nec biberetur. Respice altitudinem ipsius : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1).* Ecce cibus sempiternus; sed manducant angeli, manducant sempiternæ virtutes, manducant cœlestes spiritus, et manducant et saginantur, et integrum manet quod eos satiat et lætificat. Quid autem homo posset ad illum cibum? Unde cor tam idoneum illi cibo? Oportebat ergo, ut mensa illa lactesceret, et ad parvulos perveniret. Unde autem fit tibi lac? unde autem cibus in lac convertitur, nisi per carnem trajectatur? Nam mater hoc facit; quod manducat mater, hoc manducat infans; sed quia minus idoneus est infans qui pane vescatur, ipsum panem mater incarnat, et utilitate mamillæ et lactis succo de ipso pane pascit infantem. Quomodo ergo de ipso pane pavit nos sapientia Dei? Quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1, 14).* Vide ergo humilitatem, quia panem angelorum manducat homo. Et scriptum est : *Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo (Psal. LXXVII, 24),* id est Verbum illud quo pascuntur angeli sempiternum, quod est æquale Patri, manducavit homo, quia *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (Phil. II, 6).* Saginantur illo angeli; sed *semetipsum exinanivit, ut manducaret panem angelorum homo, formam servi accipiens in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut jam de cruce commendaretur nobis caro et sanguis Domini novum sacrificium.*

4. (Aug. in Psal. LXIV, 1.) Ipse ergo a Domino Deo missus sacerdos noster, assumpsit a nobis quid offerret Deo. Illas sanctas primitias carnis ex utero Virginis holocaustum obtulit Deo : extendit manus

^a Apud Augustinum et per humilitatem mamillæ et lactis succum, etc.

A in cruce, ut diceret : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Psal. CXL, 2),* sicut novimus, quia Dominus circa vesperam pependit in cruce, et impietates nostræ propriatæ sunt; alioquin absorbuerant nos. Merito illi cantavimus in psalmo : *Et impietates nostras tu propitiabis (Psal. LXIV, 4).* Tu sacerdos, tu victima, tu oblato, tu oblatio. Ipse sacerdos est, qui nunc ingressus est interiora veli. Solus ibi ex his qui carnem gestaverunt interpellat pro nobis. In cujus rei figura in illo primo populo, et in illo primo templo, unus sacerdos intrabat in Sancta sanctorum (*Heb. IX, 7*), populus omnis foris stabat, et ille qui solus ingrediebatur interiora veli, offerebat sacrificium pro populo foris stante. Quid enim ageretur in illo populo Judæi nescierunt; sed modo sciunt; de illis quippe dictum est : *Quandiu legitur Moyses, velamen supra cor eorum positum est, ibi velamen figura est; sed tolletur figura, et apparebit veritas (II Cor. III, 15).* Sed quando tolletur velamen? audi Apostolum : *Cum autem transiens ad Dominum auferetur velamen (Ibid., vers. 16).* Propitiatis ergo peccatis nostris et impietatibus per illud sacrificium vespertinum, transimus ad Dominum, et auferetur velamen Propterea et Domino crucifixo velum templi scissum est. Itaque nec carnem præputii eircumcidimus juxta ritum Mosaicæ legis, nec abstinemus carnibus, quas eadem lex dicit immundas, nec sabbata et neomenias et dies festos eorum carnaliter observamus, nec victimas pecorum sacrificamus Deo, nec pascha in ove et azymis similiter celebramus, et si qua alia fuerunt vetera sacramenta, quæ omnia umbras futurorum appellat Apostolus, quia ea significabant suo tempore revelanda quæ nos revelata percipimus, ut remota umbra nuda eorum luce rueremur. Nam et exuendo veterem hominem circumcidimur in expoliatione corporis carnis, et quos cibos illi vetant in pecoribus, nos vitamus in moribus, et exhibemus corpora nostra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, cui et animas nostras in desideriis suis pro sanguine intelligenter effundimus, et Christi velut Agni immaculati sanguine ab omni iniquitate mundamur, qui propter similitudinem carnis peccati etiam caprino pecore in veteribus sacrificiis figuratur, nec eum negat in crucis carnibus taurum, qui in illo cognoscit maximam victimam. In illo requiem cum invenimus, vere sabbalizamus, et lunæ novæ observatio vitæ novæ est sanctificatio, et pascha nostrum est Christus, et azymus noster sinceritas veritatis, fermentum non habens vetustatis; et quæcunque alia illis veteribus adumbrata sunt signis, in isto habent finem, cujus regni non erit finis. In illo quippe omnia oportebat impleri, qui venit legem et prophetas non solvere, sed implere. Proinde illa vetera signa rerum non evacuavit arguendo, sed implendo mutavit, ut alia essent quæ nuntiarent venisse jam Christum,

quam fuerant illa quæ prænu-
 tum. Quoniam ergo sicut scriptum est in Cantico
 canticorum, *aspiravit dies* (Cant. II, 17), removean-
 tur umbræ; spiritualis significatio jam luceat,
 carnalis celebratio jam quiescat, audiamus Domi-
 num vetera Judæorum sacrificia repudiantem, et no-
 vum Christi sacrificium apertissime promittentem
 per Malachiam prophetam dicentem: *Non est mihi
 voluntas in vobis, dicit Dominus, et munus non susci-
 piam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad
 occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in
 omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio
 munda, quia nomen meum magnum est in gentibus,
 dicit Dominus exercituum* (Malach. I, 10). Certe hic
 negare non possunt Judæi, non solum non accipere
 sacrificium de manibus eorum, sed nec se illi offerre
 manibus suis. Locus enim unus est lege Domini
 constitutus, ubi manibus eorum sacrificia jussit of-
 ferre, præter quem locum omnino prohibuit. Hunc
 ergo locum quem pro suis meritis amiserunt, etiam
 sacrificium quod ibi tantum licebat offerri in locis
 aliis offerre non audent. Ecce omnimodo impletum
 est, quod ait propheta, *Et munus non suscipiam de
 manibus vestris*. Neque hoc ita prædictum et imple-
 tum est, ut eos prophetica sententia respondere per-
 mittat. Quod manibus non offerimus carnem, corde
 et offerimus laudem, secundum illud in psalmo:
Immola Dei sacrificium laudis etiam (Psal. XLIX, 14),
 hinc enim contradicit eis qui dicit: *Non est mihi
 voluntas mea in vobis*. Deinde ne existiment Judæi,
 quod illis non offerentibus, nec illo accipiente de
 manibus eorum Deo, sacrificium non offeratur, quo
 quidem ille non eget, qui honorum nostrorum nul-
 lius indiget: tamen quia sine sacrificio non est, quod
 non illi, sed nobis utile est, audiant ipsum Dominum
 contestantem, imo aperiant oculos et videant,
 quia *ab ortu solis usque ad occasum*, non in uno,
 sicut in illis fuerat constitutum, sed *in omni loco*
 offertur sacrificium Christianorum, nec cuilibet Deo,
 sed ei qui ista prædixit Deo Israel. Unde alibi dicit
 Ecclesiæ suæ: *Et Redemptor tuus Deus Israel, Deus
 universæ terræ vocabitur* (Isa. LIV, 5). Hoc sacrifi-
 cium mundum offertur Deo Israel, non ab una gente
 Judæorum, de cujus manibus non se accepturum
 prædixit, sed ab omnibus gentibus, quæ dicant:
Venite, ascendamus ad montem Domini, nec in uno
 loco sicut præceptum erat in terrena Jerusalem; sed
 in omni loco usque in ipsam Jerusalem; nec secun-
 dum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Mel-
 chisedech. Christo enim dictum est, et de Christo
 tantummodo ante prædictum est: *Juravit Dominus et
 non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum se-
 cundum ordinem Melchisedech* (Psal. CIX, 4). Quid
 est *juravit Dominus*, nisi inconcussa veritate firma-
 vit? Et quid est *non pœnitebit eum*, nisi hoc sa-
 cerdotium nulla alia ratione mutabit? neque enim
 sicut hominem pœnitet Deum, sed Dei dicitur pœ-

(a) Id est confirmationis sacramentum: unde et
 apud Græcos episcopus confirmans hanc adhibet

nitentia quævis ab illo institutæ rei cujusque mu-
 tatio, quæ credebatur esse mansura, proinde cum
 dicit *non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum
 secundum ordinem Melchisedech*, satis ostendit eum
 pœnituisse, hoc est eum mutare voluisse sacerdo-
 tium, quod constituerat secundum ordinem Aaron,
 sicut de utroque videmus impletum. Nam et Aaron
 sacerdotium jam nullum est in aliquo templo, et
 Christi sacerdotium æternum perseverat in cælo.
 Hunc sacerdotem et hoc sacerdotium magnifice
 commendat apostolus, cum gratiam Evangelii a re-
 galibus cæremoniis distinguens, scribit ad Hebræos:
*Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, eo quod
 morte prohiberentur permanere; hic autem eo quod
 maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium:
 unde et salvare in perpetuum potest, accedens per se-
 metipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum
 pro eis. Talis decebat ut nobis esset pontifex, sanctus,
 innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et
 excelsior cælis factus, qui non haberet quotidie neces-
 sitatem, quemadmodum sacerdotes, primo pro suis
 peccatis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim
 fecit semel seipsum offerendo* (Hebr. VII, 28). Et ite-
 rum: *Talem habemus pontificem, qui consedit ad
 dextram majestatis in cælis, sanctorum minister et ta-
 bernaculi veri quod fecit Deus et homo* (Hebr. VIII, 1).
 Sancti ergo patres nostri in Veteri Testamento uni
 Deo et Creatori omnium victimas obtulerunt, quas
 sibi ipse offerri voluit, per earum similitudinem pro-
 mittens victimam veram, per quam nos sibi pecca-
 torum remissione reconciliavit in Christo Jesu Do-
 mino nostro, ut ei offerretur similitudo, promittens
 veritatem sacrificii, cui erat offerenda ipsa reddita
 veritas in passione corporis et sanguinis Christi.
 Hujus sacrificii caro et sanguis ante adventum
 Christi per victimas similitudine promittebatur, in
 passione Christi per ipsam veritatem reddebatur,
 post ascensum Christi per sacramentum memoria
 celebratur. Proinde prima sacramenta, quæ obser-
 vantur et celebrantur ex lege, prænu-
 tiativa erant Christi venturi, quæ cum suo adventu Christus im-
 plevisset, oblata sunt; et ideo oblata quia impleta,
 non enim venit solvere legem sed adimplere. Alia
 sunt instituta virtute majora, utilitate meliora, actu
 facilia, numero pauciora, tanquam justitia fidei
 revelata, et in libertate vocatis filiis Dei jugo servi-
 tutis ablato, quod duro et carni dedito populo con-
 gruebat, qualia sunt in Ecclesia baptismus Christi,
 eucharistia Christi, signaculum (a) Christi. Hinc est
 quod cautissimo divisionis ordine Ecclesia Dei vivi,
 quæ est columna et firmamentum veritatis, tem-
 pora venturi Christi venientisque discernit, et omis-
 sis sacrificiis quibus Christus passurus promitte-
 batur, hoc sacrificium offert, quo Christus jam
 passus ostenditur, qui propterea verus est sacerdos,
 quia semetipsum veram pro nobis hostiam obtulit,
 sicut Apostolus testatur dicens: *Estote ergo imita-
 formam: Signaculum doni Spiritus sancti, et Ordo
 Gelasianus signum Christi in vitam æternam. Amen.*

pres Dei sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis (I Cor. xi, 1), ut in ipso sacerdote ac sacrificio fieret remissio peccatorum, id est per mediatorum Dei et hominum, hominem Christum Jesum, per quem facta peccatorum purgatione reconciliamus Deo. Non enim nisi peccatis homines separantur a Deo, quorum in hac vita non sit nostra virtute, sed divina miseratione purgatio per indulgentiam illius, non per nostram potentiam, quia et ipsa quantulacunque virtus quæ dicitur nostra, illius est nobis bonitate concessa.

5. Propterea ergo nobis per Mediatorem præstita est gratia, ut polluti carne peccati, carnis peccati similitudine mundaremur, per hoc scilicet quod eramus et non eramus. Eramus enim homines, sed justus non eramus; in illius autem incarnatione, natura humana erat, sed justa, non peccatrix erat. Hæc est mediatio, qua manus lapsis jacentibusque porrecta est. Hoc est semen dispositum per angelos, in quorum edictis et lux dabatur, quia et unus Deus coli jubebatur, et hic mediator venturus promittebatur. Usus sacramenti fide etiam justus antiqui mundari pie vivendo meruerunt, sicut beatus Petrus apostolus ad quosdam qui in lege justificari querebant, manifeste testatur, dicens: *Quid tentatis Dominum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus; sed per fidem Domini Jesu credimus salvari, quem admodum et illi? (Act. xv, 40).* Omnis itaque hominum multitudo, propter quos a dæmonum dominatione liberandos Christus advenit, in illo habent misericordiam purgationem et mentis et spiritus et corporis sui. Propterea quippe totum hominem sine peccato ille suscepit, ut totum quo constat homo, a peccatorum peste sanaret. Gratia quippe Dei non potuit gratius commendari, quam ut ipse unicus Dei Filius in se incommutabiliter manens, induceret hominem, et spem dilectionis suæ donaret hominibus homine medio, qua ad illum ab hominibus uniretur, qui tam longe erat, immortalis a mortalibus, incommutabilis a commutabilibus, justus ab impiis, beatus a miseris, et quia naturaliter indidit nobis ut beati immortalesque esse cupiamus, manens beatus suscipiensque mortalem, ut nobis tribueret quod amamus, perpetuando docuit contemnere quod timemus. Hac Dei gratia qua in nos ostendit magnam misericordiam suam, et in hac vita per fidem regimur, et post hanc vitam per ipsam speciem, incommutabilis veritatis ad perfectiorem plenissimam perducimur.

6. Hanc igitur gratiam purgationis et redemptionis nostræ, quam nobis Dominus et Salvator in sacramento sui corporis et sanguinis commendavit, longe antequam pateretur in populis prædicavit; sed pridie quam pateretur, id est ea nocte qua tradebatur, in cœna discipulis suis tradidit. Nam beatus Joannes evangelista statim post illud de quinque panibus mi-

A raculum, quo in quinque millia hominum satiata sunt, narrat eum fugisse in montem, declinando scilicet a turbis, quæ tanti signi admiratione permotæ, cupiebant rapere et facere eum regem, et mox veniente nocte ambulanti super mare venisse Capharnaum, atque ibi jam die altera occurrentibus sibi turbis et inter alia quærentibus et dicentibus: *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* respondisse eis: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* Cumque respondissent: *Quod ergo tu signum facis, ut videamus et credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manna manducaverunt in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei est, qui descendit de cælo, et dat vitam mundo.* Et post paululum: *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet nunquam.* Et item: *Amen, amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ: patres vestri manducaverunt manna in deserto et moriui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si qui ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus qui de cælo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Et rursus post aliqua: *Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis; qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus: qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo. Sicut misit me vivens Pater et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me.* Post hoc subjunxit Evangelista: *Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum (Joan. vi, 28, 35, 47, 54, 59), quod totum, sicut ipse Evangelii secundum Joannem textus ostendit, manifeste anno integro ante passionem Domini gestum est. Nam sicut idem evangelista scribit, quando illud de quinque panibus miraculum factum est. Proximum erat pascha, dies festus Judæorum (Ibid., vers 4); nec tamen in ipso, sed in pascha anni sequentis eum ad passionem venisse commemorat. Hinc est quod in illa cœna paschali, quando Dominus traditus est, nihil de ipso corporis et sanguinis ejus mysterio idem beatus Joannes commemorat; quia videlicet copiosius hoc et sublimius in præcedentibus Evangelii sui partibus explicaverat, et a reliquis tribus evangelistis, quod in eadem cœna in commemoratione Dominicæ passionis ad salutem fidelium fuerat traditum, diligenter noverat commendatum. Verba quippe Matthæi hæc sunt: *Cænantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit, et fregit, deditque discipulis suis et ait: Accipite et comedite: hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in**

remissionem peccatorum (Matth. xxvi, 26). Marcus vero sic ait : *Et manducantibus illis, accepit Jesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis, et ait : Sumite, Hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens dedit eis. Et biberunt ex illo omnes, et ait illis : Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effunditur (Marc. xiv, 22).* Lucæ vero his verbis, narratio explicatur : *Et accepto calice gratias egit, et dixit, Accipite et dividite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam cœnavit dicens : Hic calix Novum Testamentum est in sanguine meo, qui pro vobis funditur (Luc. xxii, 17).* Beatus etiam Paulus, commemorans sacratissimæ illius cœnæ mysterium, inter alia sic dicit : *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, [quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit et dixit : Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cœnavit dicens : Hic calix Novum Testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotiescunque bibetis in meam commemorationem (I Cor. xi, 25).* Quantum est istud et ineffabile salutis mysterium et pietatis sacramentum, tanta contestatione prædictum, tanta veritate commendatum, ut prius hoc Dominus corpus et sanguinem suum assereret, quam pro nobis suum corpus et sanguinem traderetur nemo enim potest passionis Domini corporisque ejus et sanguinis pro

7. (Fulgentii epistolæ, 14, ad Ferrandum, n. 43.) Notandum quoque diligenter, quod in eadem cœna et Judaicum Dominus pascha comedit, quod oportebat auferri, et sacramentum corporis sui et sanguinis dedit, quod ad salutem fidelium oportebat institui. *Desiderio, inquit, desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar.* Manducavit ergo pascha, quo passurus significabatur, antequam pro nobis voluntarie pateretur. Comedit pascha Judæorum, quo promissus est Christus, ut veniret ad pascha nostrum, quod immolatus est Christus.

8. (Aug., epistolæ, 54, ad Januarium.) Aperte enim dicit Evangelium, quod manducantibus illis accepit Jesus panem et benedixit. Cum etiam superius dixisset: Cum sero autem factum esset, discumbebat cum duodecim. Et manducantibus illis dixit: Unus ex vobis tradet me, post enim tradidit sacramentum; unde liquido apparet, quando primo acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos accepisse jejunos, nequaquam tamen propterea calumniandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper accipitur. Ex hoc enim placuit Spiritui sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani Dominicum prius

* Apud Fulgentium legitur offerri, sed sive offerri, sive auferri legas, utraque lectio bona, et certe non ea quam profert Florus noster spernenda vide-

intraret, quam ceteri cibi. Ideo enim per universum orbem mos iste servatur, neque enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit et emendat, mensis suis ista miscere; ait enim : *Convenientibus vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare (I Cor. xi, 18),* hanc ipsam acceptionem eucharistiæ Dominicam cœnam vocans. *Unusquisque enim, inquit, suam cœnam præoccupat ad manducandum (Ibid., vers. 21);* unde et indigne dicit acceptum ab eis, qui non discernebant a cæteris cibis veneratione singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset *judicium sibi manducat et bibit,* subjecit, *non dijudicans corpus Domini (Ibid., vers. 29);* namque Salvator quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit infingere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat; et ideo non præcipit, quo deinceps ordine sumeretur, ut apostolis, per quos ordinare Ecclesias disposuerat servaret hunc locum.

9. (Cyprian., epistolæ, 63, ad Cæcl.) Neque enim quia post cœnam calicem obtulit Dominus, etiam Domini diei sacrificium post cœnam celebrare debemus. Christum offerre oportebat circa vespeream diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum et vespeream mundi, sicut de paschali agno in Exodo scriptum est : *Et immolabit cum omnis multitudo filiorum Israel ad vesperam (Exod. xii, 6).* Et iterum in psalmis : *Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Psal. cxi, 2).*

10. (Aug., epistolæ, 149, ad Paulinum, n. 16.) Nos autem resurrectionem Domini mane celebramus. Cum vero ait Apostolus de hoc sacramento loquens : *Propter quod, fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in judicium conveniat, statim subtexit, cætera autem cum venero ordinabo (I Cor. xi, 33).* Unde intelligi datur quia multum erat ut in Epistola totum illis agendi ordinem insinuarét, quem universa per orbem servat Ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quod nulla horum diversitate variatur. Nam et ubi ad Timotheum scribens ait : *Obsecro itaque primo omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones (I Tim. ii, 1),* hoc constituisse intelligitur, quod omnis et pene omnis frequentat Ecclesia, ut obsecrationes accipiamus dictas quæ sunt in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiât benedici; orationes, cum benedicatur et sanctificatur, et ad distribuendum comminuitur, quam totam benedictionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit. Interpellationes autem, sive, ut quidam codices habent, postulationes sunt, cum populus benedicatur. Tunc enim antistites velut advocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerant potestur : nam in Dominica cœna Judæorum pascha finem accipiebat et debebat auferri.

stati. Quibus peractis, et participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus. Hæc autem causa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter præscriptis atque significatis, non putaretur negligendum esse quod sequitur, *pro omnibus hominibus, pro regibus et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate* (I Tim. II, 2), ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, æstimaret non esse ista facienda pro iis a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum genere colligenda. Unde adjungit et dicit: *Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Domino, qui omnes homines vult salvos fieri et in agnitionem veritatis venire* (Ibid., vers. 3). Et ne quisquam dicere possit esse salutis viam in bona conversatione et unius Dei omnipotentis cultu, sive participatione corporis et sanguinis Christi: *Unus enim Deus, inquit, unus enim Mediator Dei et hominum homo Jesus Christus, ut illud quod dixerat, omnes homines vult salvos fieri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem nostrum Deum, quod semper erat Verbum, sed hominem Christum Jesum cum Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Ideo enim Christus mediator Dei et hominum dictus est inter Deum immortalem et mortalem hominem Deus et homo reconcilians hominem Deo, verus rex, verus sacerdos. Ergo petit homo a rege Christo regatur, si forte peccaverit, eodem sacerdote Christo expletur.*

11. (a) Primo igitur convenientibus in unum, et astantibus in domo Dei fidelibus, præcedente modulatione divinarum laudum, præcedente lectione apostolorum et Evangeliorum, præcedente etiam nonnunquam sermone et allocutione magistrorum, subjuncta quoque symboli confessione, et oblatione populorum, et initiata consecratione sacramentorum, in quibus omnibus mens astantium ad divina et cœlestia cogitanda ac desideranda præparatur, assistit sacerdos altari, et celebraturus divina mysteria, Ecclesiam salutando orat, et orando salutatur dicens:

12. *Dominus vobiscum.* Qui salutationis sermo non humano arbitrio compositus, sed ex divinæ Scripturæ auctoritate desumptus probatur, ubi frequenter et singulariter et pluraliter positus legitur. Singulariter, sicut ait angelus ad beatam Mariam: *Ave gratia plena, Dominus tecum* (Luc. I, 28); et sicut ad Gedeon similiter salutando dixit: *Dominus tecum, virorum fortissime* (Jud. VI, 12). Pluraliter autem, sicut in libro Ruth, qui utique sicut cæteri sacre Scripturæ libri divina et mystica continet, legitur Booz salutando dixisse messoribus: *Dominus vobiscum.* Cui et ipsi resalutantes dixerunt: *Benedicat tibi Dominus* (Ruth. II, 4). Et sicut in historia libri Paralipomenon propheta missus a Deo invenitur salutasse Asa regem Judæ cum exercitu suo, invocato Dei auxilio, victores de prælio revertentes. Ait enim: *Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo.* Et

(a) Hic solum incipiunt editi.

A addidit: *Si quæsieritis eum, invenietis: si autem dereliqueritis illum, derelinquet vos* (I Par. XXVIII, 9). Unde patet quia sicut nihil pejus potest esse homini quam derelinquere Deum et derelinqui a Deo: ita econtrario nihil melius est quam habere Deum et esse cum Deo. Et quia salutare nihil est aliud quam salutem optare, hæc est vera salutatio, veræ salutis optatio, id est cum ecclesia sua tanquam in templo suo, cum dicit Apostolus: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. III, 16). Et Ecclesia habet Dominum secum inhabitantem et illuminantem, regentem et protegentem, ut ille sit ei Deus, et illa sit populus, sicut propheta promisit dicens: *Et inhabitabo et inambulabo cum illis, et ero eis Deus, et erunt ipsi populus* (II Cor. VI, 16), ut dum tantæ beatitudinis dono Ecclesia Dei et possidet Dominum et possidetur a Deo, quatenus et ipsa sit hæreditas Domini, et Dominus pars hæreditatis ejus, impleatur in illa quod Psalmista ait: *Beata gens, cujus Dominus Deus ejus, populus quem elegit in hæreditatem sibi* (Psal. XXXII, 12). Hoc est enim summum hominis bonum possidere Deum, et possideri a Deo; ipsum solum diligere et ipsi soli servire, illi soli adhærere, ut dicat illi anima devota: *Mihi autem adhærere Deo bonum* (Psal. LXXII, 28). Et iterum: *Adhæsit anima mea post te* (Psal. LXII, 9), ut adhærens Domino, unus cum eo spiritus fiat, dicente Apostolo: *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* (I Cor. VI, 17). Nam et ipse Apostolus in Epistolis suis ita salutatur dicens, ut aliquando dicat: *Dominus cum omnibus vobis*; aliquando: *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis*; item aliquando *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum spiritu vestro, fratres, amen* (Gal. VI, 18). Et nonnunquam sub distinctione personarum, totam invocans Trinitatem, ita salutatur: *Gratia Domini nostri Jesu Christi et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis* (II Cor. XIII, 13). In quibus omnibus hoc optat fidelibus scribens, quod sacerdos ad altare assistens, scilicet, ut habentes Deum non deserantur ab eo. Recte ergo Ecclesia tam salubri sacerdotis voce accepta, et ipsa resalutando orat, et orando resalutat sacerdotem, dicens:

13. *Et cum Spiritu tuo.* Nihil enim melius invenit Ecclesia quod optaret sacerdoti, nisi quod sacerdos optat Ecclesiæ, id est ut idem Dominus qui dignatur esse cum Ecclesia, dignetur etiam esse cum spiritu sacerdotis, ac sic in utroque benigna illa Domini promissio impleatur, qua ascensurus in cœlum omnibus fidelibus promisit dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. XXVIII, 20). Hoc ergo tantum bonum sibi invicem optant et postulant, et sacerdos Ecclesiæ, et Ecclesia sacerdoti, ut sicut ejus gratia illuminatur, ejus præsentia confortatur, ejus protectione munitur; semper eum manere nobiscum, quemadmodum est pollicitus, sentiamus. Hoc etiam modo

aliquoties salutatur Apostolus, et pluraliter, ut superius memoravimus, ubi ait : *Dominus Jesus Christus cum spiritu vestro, fratres, amen* (Gal. vi, 18). Et singulariter, ubi ad Timothæum salutans dicit : *Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo, amen*. Et bene Dominus cum spiritu hominis esse optatur, quia in spiritu et mente rationali creatus est homo ad imaginem et similitudinem Dei : et ibi est capax divinæ gratiæ et illuminationis, ut in quantum ei datur possit sentire dulcedinem suavitatis, et splendorem præsentis ejus, ut fiat in eo illud quod Psalmista ait : *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (Psal. xxxiii, 9) Et iterum : *Accedite ad eum, et illuminamini, et vultus vestri non erubescunt* (Ibid., vers. 6). Sic namque sanctificatio spiritu hominis per inhabitationem Dei, efficitur homo etiam in corpore templum. Unde ait apostolus : *Corpora vestra templum est Spiritus sancti quem habetis a Deo* (I Cor. vi, 19) Sed et illa salutatio episcopalis ad populum, qua dicitur *Pax vobiscum*, sive *Pax vobis*, similiter non humano sensu inventa, sed de Scripturæ sanctæ auctoritate sumpta est. Nam et in Veteri Testamento invenitur dixisse angelus Danieli prophetæ : *Noli timere, vir desideriorum, pax tibi, confortare, et esto robustus* (Dan. x, 19). Et in Novo, id est in Evangelio, pene semper ita Dominus legitur apostolos salutasse dicendo : *Pax vobis*; et eisdem apostolis eandem salutationis formam commendavit dicens : *In quamcunque autem domum intraveritis, salutate eam dicentes: Pax huic domui, et si ibi fuerit filius pacis, requiescet pax vestra super illum: si autem, pax vestra ad vos revertetur* (Matth. x, 13). Merito ergo et apostolorum successores, id est ecclesiarum præsules hac salutatione utuntur, domum Dei salutantes, ubi oportet omnes esse filios pacis : *Beati enim pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* (Matth. v, 9), ut salutatio pacis super eos requiescens, et salutantibus et salutatis possit esse fructuosa. Pax autem quæ sive per angelum, sive per Dominum, sive per pastores ecclesiarum fidelibus imprecatur, non est mundana aut caduca, sed divina et æterna, quæ nos Deo conciliat, et contra tentationes diaboli atque adversitates sæculi ipsius protectione munitas, tranquilla proximis charitate conjungit. Hanc enim Dominus Ecclesiæ suæ commendavit dicens : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Et continuo subjunxit, *non quomodo hic mundus dat, ego do vobis* (Joan. xiv, 27). De hac iterum dicit : *Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis; in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum* (Joan. xvi, 33). Hanc et Apostolus fidelibus implorat dicens : *Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu* (Phil. iv, 7), quæ passionum tempore servanda est, et ubique fideliter tenenda, quando attentius et devotius ea hora cum in domo Domini et in conspectu Dei assistitur, et vota et munera omnium sacris altaribus offeruntur; quando aliter divinam majestatem nobis propitiare

A non possumus, nisi sincero charitatis affectu illud implere studeamus, quod de hac re specialiter Dominus præcipit dicens : *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, ei tunc veniens offeres munus tuum* (Matth. v, 23).

14. (GREG., homil. 8 in Ezechiel.) Qua in re pensandum est, cum omnis culpa munere solvatur, quam gravis est culpa discordiæ, pro qua nec munus accipitur. Debemus itaque ad proximum, quavis longepositum longèque disjunctum, mente ire, eique animum subdere, humilitate illum ac benevolentia placare, ut videlicet Conditor, dum tale munus nostræ mentis aspexerit, a peccato nos solvat, quia munus pro culpa sumit. Veritatis autem voce testante didicimus, quia servus qui decem millia talenta debebat, cum pœnitentiam ageret, absolutionem debiti a Domino accepit. Sed quia conservo suo centum sibi denarios debenti debitum non dimisit, et hoc est jussus exigi, quod ei fuerat jam dimissum. Ex quibus videlicet dictis constat, quia si hoc quod in nos delinquitur ex corde non dimittimus, et illud rursus exigitur, quod nobis jam per pœnitentiam dimissum fuisse gaudebamus.

15. (S. CYPR.) Summopere autem necesse est, ut quando stamus ad orationem, quando tam sancta et veneranda mysteria sub oculis Dei geruntur, toto corde ad precandum invigilemus. Cogitatio omnis carnalis et sæcularis abscedat, nec quidquam animus quam id solum cogitet quod precatur. Ideo et sacerdos ante illam sacrosanctam orationem, præfatione præmissa, parat fratrum animos dicendo : *Sursum corda*, ut dum respondet : *Habemus ad Dominum*, admoneatur nihil aliud se quam Dominum cogitare debere, claudatur contra adversarium pectus, et soli Deo pateat, nec ad se adire hostem Dei tempore orationis patiatur. Obrepat enim frequenter et penetrat, et subtiliter fallens preces nostras a Deo avocatur, ut aliud habeamus in corde, et aliud in voce, quando intentione sincera Deum non vocis sonus; sed animus et sensus debeat orare, quasi sit aliud quod magis cogitare debeamus, quam quod cum Deo loquimur. Quomodo a Deo audiri postulamus, cum non ipsi non audiamus? Volumus esse Deum memorem nostri, quando memores nostri ipsi non sumus, hoc est quando oramus, majestatem Dei negligentia orationis offendere, hoc est vigilare oculis et corde dormire, cum debeat Christianus, etiam dum dormit oculis, corde vigilare, sicut scriptum est ex persona Ecclesiæ loquentis in Cantico canticorum : *Ego dormio, et cor meum vigilat* (Cant. v, 2). Quapropter sollicite et caute Apostolus admonet dicens : *Instate orationi vigilantes in ea* (Col. iv, 2), docens scilicet et ostendens, eos impetrare quod postulant a Deo posse, quos ipse videt in oratione vigilare. Quid est ergo sursum habere corda, nisi ea quæ sursum sunt querere, quæ sursum sunt sapere? querere videlicet amando, sapere intelligendo,

sicut Apostolus eodem sermone admonet dicens : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram Col. III, 1*). Hunc ascensum cordis nostri qui fit ad Deum a convalle plorationis, id est ab humilitate contritionis, non nostris viribus, sed auxilio Dei ostendit nobis Psalmista dicens : *Beatus vir cujus est auxilium abste, ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum (Psal. LXXXIII, 6)*. Ascensus enim utilis non potest esse, nisi primo humilitatis a convalle nobis ascendendum esse meminerimus. Convalle enim locus est terræ depressus. Docens ipse Dominus a convalle plorationis ascendendum, quando pro nobis humiliari usque ad mortem crucis et pati dignatus est. Hoc exemplum non relinquamus. Istam convallem plorationis martyres intellexerunt, et inde ut coronarentur ascenderunt. Amor sanctus ad superna elevat, et ad æterna inflamat. Obligata enim anima amore terreno, quas viscum habet in pennis, volare non potest; mundata vero ab affectibus et sordidissimis sæculi, tanquam extensis pennis, ex duabus alis resolutis, id est duobus præceptis dilectionis Dei et dilectionis proximi, volat ad Dominum, ascendens velando, quia ascendit amando ad illam scilicet supernam Jerusalem matrem omnium nostrum, quæ est in cælis. Ab illa enim peregrinamur in hæc vita, ad ejus reditum suspiramus tandiu miseri et laborantes, donec ad illam redeamus, nec cives nostri angeli dimiserunt in peregrinatione; sed annuntiaverunt nobis ipsum regem venturum ad nos. Et venit ad nos, et contemptus est inter nos a nobis, et postea nobiscum, et docuit nos contemni, quia contemptus est; docuit tolerare, quia toleravit; docuit pati, quia passus est; et promisit resurrecturos, quia resurrexit, in seipso ostendens quid sperare debeamus. Si ergo prophetæ et patres antiqui antequam Dominus Jesus Christus veniret in carne, antequam mortuus resurrexisset et ascendisset in cælum, suspirabant tamen illi civitati, quantum nos oporteat desiderare quo nos ipse præcessit, et unde nunquam recessit. Antiqui sacerdotes qui non tam curabant de cultu sermonis, quam de salute et ædificatione plebis, propter idiotas et rusticanos, non sursum, sed vulgari sermone *Sursum corda* dicere solebant, ut restant plenius omnium sensibus commendaretur. Monet autem adhuc sacerdos et dicit :

16. *Gratias agamus Domino Deo nostro.* (a) Gratiarum actio Patri luminum semper a nobis debetur, a quo sine ulla dubitatione omne datum optimum, et omne donum perfectum, Scriptura teste, descendit. Nemo est enim donis Dei beatus, qui donanti existit ingratus, quia et hoc quod inter sacra mysteria cor habere sursum jubemur, ipso adjuvante id valemus, quod jubente admonemur. Et ideo sequitur, ut de hoc tanto bono sursum levati cordis non nobis gloriam, quasi nostrarum virium tribuamus, sed Domino Deo nostro gratias agamus. Hoc enim

(a) Vide sancti Augustini sermonem 227, ad infantes, de Sacramentis.

continuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc jestum est; recordari oportet semper hæc verba unde sint, quas actiones et quanta sanctitate commendentur, teneamus et habeamus quod accipimus, et datori gratias agamus. Quamvis enim accipere et habere nostrum sit, id tamen habemus quod accepimus, quoniam superbienti, et ex eo quod habebat, quasi a seipso habere impie glorianti Veritas per Apostolum dicit : *Quid enim habes quod non accepisti; quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? I Cor. IV, 7*. Merito ergo in illo verissimo et singulari sacrificio Domini, Deo nostro agere gratias admonemur, ut agnoscat homo, si quid bene vivit, Dei gratia se habere, et ut perficiatur in dilectione justitiæ non se aliunde consecuturum. quia cogitatio pium facit. Ipsa est illa sapientia quæ pietas vocatur, qua colitur Pater luminum, a quo omne est datum optimum, et omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis actionibusque gratiarum, ut cultor ejus non in seipso, sed in illo gloriatur. *Non enim spiritum hujus mundi accepimus*, ut ait idem Apostolus, *sed Spiritum qui ex Deo est (I Cor. II, 12)*, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis. Quis est autem spiritus mundi hujus, nisi superbiæ spiritus, quo cor insipiens obscuratum est eorum, qui cognitum Dominum, non ut Deum, gratias agendo glorificaverunt? Consideremus ergo hæc, et de omnibus beneficiis Dei semper illi gratias referamus, interque omnia opera ejus, nihil est quod vel considerare libentius, vel laudare dulcius debeamus, quam quod Christus factus est humilis, et ad hominem, qui cadendo ad ima dejectus fuerat, sponte descendit, ut vel sese erigendum crederet qui jacebat. Denique ut levaret in cælum spem nostram, levavit primo carnem nostram, et non dubitaretur secuturam quæc promissit nobis, illuc jam præcessit quod accepit ex nobis.

17. (FULG., *epist. 14 ad Ferrand.*, n. 44.) Ideo ergo præcipue in ipso sacrificio corporis Christi a gratiarum actione incipimus, ut Christum non dandum, sed datum nobis in veritate monstremus; et in eo quod gratias agimus Deo, in oblatione corporis et sanguinis Christi cognoscamus non adhuc occidendum Christum pro nostris iniquitatibus, sed occisum; nec redimendos nos illo sanguine, sed redemptos. Vera est enim beati Petri prædicatio dicentis : *Non corruptilibus argento vel auro redempti estis de vestra vana conversione paternæ traditionis; sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati et incontaminati Christi (I Petr. I, 18)*. Bene itaque admonenti sacerdoti et dicenti *Gratias agamus Domino Deo nostro*, respondet Ecclesia :

18. *Dignum et iustum est.* Quid enim potest esse magis Deo dignum, aut quid ei justius a nobis rependi potest, quam et tantæ misericordiæ Dei, cui vicem referre non possumus, debitas gratias reddamus, audientes Apostolum exhortantem nos et dicentem : *Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos*

nos fecit in sorte sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii charitatis suæ, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum? Col. 1, 12, 13, 14.) Sic enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, et gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Qui ergo per hanc gratiam eripimur de potestate tenebrarum, id est diaboli et angelorum ejus, et transferimur in regnum Filii dilectionis Dei, ut efficiamur genus electum, regale sacerdotium, habentes in eodem Filio per sanguinem ejus redemptionem, remissionem peccatorum; quid dignius agere possumus, quam quod beatus Petrus apostolus admonet dicens: *Et virtutes annuntietis ejus, quide tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum; qui atropuando non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordia consecuti?* (1 Petr. 11, 9.) Hanc ergo Ecclesie responsionem confirmat sacerdos, et in Deum mente suspensus, cognoscente secum omni Ecclesia proclamât et dicit:

19. *Vere dignum et justum est, æquum et salutare.* Quod est justum, hoc est et æquum, sed repetitio sermonis, confirmatio est veritatis, nam justitia et æquitas una res est, sicut cantamus in psalterio de Domino: *Judicabit orbem terræ in justitia et populos in æquitate* (Psal. xcvi, 10). Salutare autem dicitur, quod est salubre, et quod salutem conferat. Vere ergo ut incessanter gratias agamus, dignum est tantis Dei beneficiis, justum nostris obsequiis, æquum ipso pondere rationis, salutare manifesto fructu salutis, quod et Deum laudantes salvantur, et ingrati ipsius judicio reprobandi. Nam Deum fideliter laudantes vere salvantur, sicut in psalmo cantatur: *Laudans in voce Domino et ab inimicis meis salvus ero* (Psal. xvii, 7.) Ingrati autem reprobandi, sicut aperte in Evangelio ipse Dominus ostendit, qui ex decem leprosis ejus virtute mundatis, unum ad se suppliciter revertentem, et magna voce gratias agentem, laudavit, et gratia fidei salvavit, dicendo *Non est inventus qui rediret et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena;* et continuo clementer adjunxit: *Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit* (Luc. xvii, 18). Novem autem reliquos, licet crediderint se per eum posse mundari, quando una voce clamaverunt dicentes: *Jesu præceptor, miserere nostri;* tamen quia tantæ virtuti extiterunt ingrati, velut infideles, nescire sed ostendit, dicendo: *Nonne decem mundati sunt, et novem ubi sunt?* (Matth. xv, 12.) Nescire autem Dei reprobari est: unde et quibusdam dicitur est: *Amen dico vobis, nescio vos,* Ex quo quantum malum sit gratiarum actionem Deo debitam negligere, evidenter ostenditur, quando eos quos credentes mundavit, etiam mundatos istius culpæ merito tanquam infideles abjecit. Gratias autem agere debemus semper et ubique, id est in omni tempore et in omni loco, ut impleatur in nobis quod cantamus in psalmo: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo* (Psal.

xxxiii, 2). Et iterum: *In omni loco dominationis ejus benedic anima mea Domino* (Psal. cit, 22).

20. (Aug., *Enar. in Psal xxxiii, n, 4.*) Quis est ergo qui benedicit et gratias agit Domino in omni tempore, nisi humilis corde? Ipsam enim humilitatem docuit Dominus noster in corpore suo, quia cum commendat corpus et sanguinem suum, humilitatem suam commendat. Esto humilis, si vis benedicere Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore tuo, quia et Job non tantum benedixit Dominum, quando abundabant illi omnia, quibus eum legimus divitem fuisse. Ablata sunt omnia uno tempore, et implevit quod in hoc psalmo scriptum est dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit. Sicut Domino placuit, ita factum est.* Post: *Sit nomen Domini benedictum* (Job. 1, 21). Ecce habet exemplum benedicientis in omni tempore. Non habebat quæ teneret, sed habebat quod laudaret. In laude Dei sui quasi in rerum copia quiescebat. Deus illi solatium fuit, ne possessionum damnis periclitaretur. Nunquid enim perdidit Deum, quamvis perdidit quod dederat Deus? Plus est enim habere eum qui dat, quam illa quæ dat. Si enim pulchra sunt quæ dat, quanto pulchrior ille qui dat? Si magna sunt, quanto major ipse largitor? Et certè quæ in hac terrena vita dederit Deus, aut dum vivimus nos deserunt, aut a nobis morte deserunt. At vero ipse Deus æterna possessio semper præsens nunquam deserit possidentem. Sint ergo casta vota fidelium, vilescat temporale bonum, et veniat æternum. Inhæreat Deo anima pia in eum oratione suspensa, et per spirituales amplexus ei connexa desideret illud quod secum ipse largitur. Quantum est quod nobis exhibebit Deus, si seipsum nobis nolit exhibere? Si ergo bona suppetant sæculi, sit misericordie faciendæ materies: si defuerint, sit patientiæ fidelis occasio. Tali enim devotione etiam in omni loco Deo gratias aguntur, quia qui ubique est præsens, ubique agnoscit laudatorem suum, etiam cum ore quiescente, et tacente lingua, secreto cordis affectu fidelis ei anima benedicit, cum agit in silentio quod canitur in psalmo: *Benedic anima mea Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus* (Psal. cxi, 4). Quisquis ergo supplicaturus et gratias acturus Deo, locum sanctum et aptum requiris, interiora tua munda, et omni inde mala cupiditate depulsa, præpara tibi in cordis tui pace secretum, volens in templo orare. In te ora, et ita age semper, ut te templum Dei sis. Ibi enim Deus exaudit, ubi habitat.

21. *Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere.* Subjungit ad quem dirigat orationem dicendo: *Domine, sancte Pater omnipotens, æternæ Deus,* et per quem eandem orationem dirigat addendo: *Per Christum Dominum nostrum.* Quod ergo dicit, *Domine,* refertur ad creaturæ subjectionem, de quo et in psalmo canitur: *Quoniam omnia serviunt tibi* (Psal. xv, 4). Et alibi: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egesset.* Quid est enim bonorum meorum,

nisi a te datorum? quomodo eget aliquo bono, a quo omne bonum datur? Ideo verus est Dominus, qui servo suo non indiget. Et quo servo indiget? Quod vero adjungit *sancte Pater*, refertur vel specialiter ad unigeniti Filii generationem, in qua coæternus et coæqualis Patri, de qua etiam Propheta ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* (Isa. xxxv, 8) vel generaliter ad omnium filiorum Dei adoptionem, cujus tanta est gratia, ut cum haberet unicum, noluerit illam esse unum, sed ut fratres haberet, adoptavit illos qui cum illo possiderent vitam æternam, pro quibus ipse eisdem verbis Patri supplicans ait: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi* (Joan. xvii, 11). Hæc ergo vox, ut dicatur Deo *Pater sancte*, et propria est unici Filii per naturam, et communis omnium adoptione filiorum per gratiam, per quam etiam concessit ut orantes dicant: *Pater noster, qui es in cælis* (Matth. vi, 9), qui vere omnipotens et æternus est Deus, omnipotens scilicet virtute, qua omnia condidit et continet et regit, veraciter Scriptura dicit, *quia tibi impossibile nihil est*.

22. (Id. *ibid.*) Qui tamen si compos est, ut nunquam suæ rationis instituta convellat. Ipsius est etiam vera æternitas, cui quod est esse perpetuum est, qui initio carens, sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem. Tota autem oratio et gratiarum actio, quam semper et ubique debemus, dirigitur et offertur Deo Patri per Christum Dominum nostrum, tanquam per mediatorem et conciliatorem Dei et hominum, de quo Apostolus ait: *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Jesus Christus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus* (I Tim. ii, 5). qui cum in natura deitatis sit unum cum Patre, suscipiendo naturam nostram, factus est nobis mediator ad Patrem. Ideo enim mediator Dei et hominum, quia Deus cum Patre, quia homo cum hominibus, non mediator homo præter deitatem, non mediator Deus præter humanitatem. Divinitas sine humanitate non est mediatrix, humanitas sine divinitate non est mediatrix. Sed inter solam divinitatem et humanitatem solam, mediatrix est humana divinitas, et divina humanitas Christi, qui etiam semetipsum obtulit in passione pro nobis, ut tanti capitis corpus essemus, secundum formam servi. Hanc enim obtulit, in hac oblatum est, quia secundum hanc mediator est. In hac sacerdos, in hac sacrificium. Per ipsum ergo et petitiones et laudes suas offert Ecclesia Deo Patri, sciens per eum solum se posse accipere quod postulat, per eum solum placere posse quod laudat, sicut in Evangelio promittit dicens: *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis* (Joan. xvi, 23). Hæc est enim mediationis gratia per quam exauditur Ecclesia, secundum quam et Apostolus exhortatur dicens: *Per ipsam ergo offeramus hostiam laudis semper Deo* (Hebr. xiii, 15), id est fructum laborum consentientium nomini ejus. Idem namque mediator Dei et hominum Deus super nos homo

A propter nos per humanitatem interpellat pro nobis apud Patrem, per divinitatem exaudit et præstat cum Patre, sicut ipse testatur dicens: *Quia ego ad Patrem vado, et quodcumque petieritis in nomine meo hoc faciam, ut clarificetur Pater in Filio* (Joan. xiv, 12). De qua mediatione et advocacy etiam beatus Joannes apostolus ait: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris* (I Joan. ii, 2), quia qui per humanitatem interpellat pro nobis cum Patre, idem per divinitatem propitiatur nobis cum Patre. Orat itaque sacerdos pro Ecclesia, orat Ecclesia pro sacerdote, sicut orat Apostolus pro plebe, orat plebs pro Apostolo, qui dicit: *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium verbi* (Coloss. iv, 3). Et pro Petro orat Ecclesia cum esset in vinculis, quomodo et Petrus pro Ecclesia, quia omnia pro invicem membra orant. Caput pro omnibus interpellat, de quo scriptum est: *Qui et est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis* (Rom. viii, 34).

23. (GREG. lib. xxi Moral., n. 42). Unigenito enim Filio pro homine interpellare est apud coæternum Patrem seipsum hominem demonstrare, eique pro humana natura rogasse, est eandem naturam in divinitatis suæ celsitudine suscepisse. Interpellat igitur pro nobis Dominus non voce, sed miseratione, quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo servavit: qui quoniam hoc quod moriendo in sepulcro posuit, resurgendo super angelos elevavit; recte sacerdos adjungit et dicit:

24. *Per quem majestatem tuam laudant angeli.* Hæc est enim ineffabilis gloria Salvatoris et mediatoris nostri, qui, ut Apostolus ait, *purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit* (Heb. i, 3). Cujus nominis altitudinem alibi exponens dicit: *Propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum* (Phil. ii, 9), quatenus per eundem mediatorem laudet, adoret et contremiscat majestatem Dei Patris non solum Ecclesia hominum in terris, sed etiam Ecclesia angelorum in cælis.

25. (Aug., *serm.* cccxi, n. 11). Sic enim Ecclesia tota et una accipienda est, non solum ex ea parte qua peregrinatur in terris a solis ortu usque ad occasum laudans nomen Domini, et post captivitatem vetustatis cantans canticum novum; verum etiam ex illa quæ in cælis semper ex quo condita est cohesit Deo, nec ullum malum sui casus experta est. Hæc in sanctis angelis beata persistit, et suæ parti peregrinanti sicut oportet opitulatur, quia utraque una erit consortio æternitatis, et nunc vera est vinculo charitatis. Hæc ergo quæ peregrinatur in terris, sanguine Mediatoris nullam habentis peccatum, ab omni est peccato redempta, ... ejus non est. *Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii, 32). Non

enim pro angelis mortuus est Christus; sed ideo etiam pro angelis fit ipsa redemptio hominum, quoniam cum ipso redimus in gratiam post inimicitias quas inter homines et sanctos angelos peccata fecerunt, et ex ipsa hominum redemptione, ruinæ illius angelicæ damna reparantur. Propter hoc ait Apostolus, *instaurari omnia in Christo, quæ in cælis sunt et quæ in terris* (Eph. 1, 10). In ipso instaurantur, quippe quæ in cælis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est, hominibus redditur. Instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines qui prædestinati sunt in æternam vitam a corruptionis vetustate renovantur, ac sic per illud singulare sacrificium, in quo mediator est immolatus, pacificantur cœlestia cum terrestribus, et terrestria cum cœlestibus, quoniam sicut Apostolus dicit: *In ipso complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris sunt, sive quæ in cælis* (Col. 1, 22). De ipso namque et alibi idem Apostolus ait: *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ* (Ib., vers. 18). Et iterum: *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis* (Col. 2, 10). Omnes ergo qui ab initio sæculi fuerunt justis, caput Christum habent. Illum enim venturum esse crediderunt, quem nos venisse jam credimus, et in ejus fide et ipse sanati sunt, in cujus et nos, ut esset ipse totius caput civitatis Jerusalem omnibus connumeratis fidelibus ab initio usque in finem, adjunctis etiam legionibus et exercitibus angelorum, ut fiat una civitas sub uno rege, et una quædam provincia sub uno imperatore, felix in perpetua pace ac salute, laudans Dominum sine fine beato fine. Istorum vero trium ordinum, spirituum, id est angelorum, dominationum, potestatum, qui divinam majestatem laudare, adorare, et tremere dicuntur, talis est differentia.

26. (GREG.; *hom. 34 in Evang.*, n. 8 et seq.). Quod angeli, qui Latine *nuntii* interpretantur, ex ipso nomine officium suum nobis indicant, quia videlicet a Deo missi, voluntatem ejus hominibus nuntiant, sicut legimus in Veteri Testamento missos angelos ad Abraham, ad Loth, ad Jacob, ad Moysen, ad Josue, ad Daniel et Tobiam, et in Novo frequenter, unde et per Psalmistam dicitur: *Benedicite Domino angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendum vocem sermonis ejus* (Psal. 111, 29). Et iterum: *Qui facit angelos suos spiritus* (Psal. 138, 4), ac si aperte dicat, qui eos quos semper habet spiritus, etiam cum voluerit angelos, id est nuntios facit. Dominationes autem vocantur et angelorum agmina, quæ mira potentia præeminent, eo quod eis cætera ad obediendum subjecta sint. Potestates etiam vocantur hi qui hoc potentius cæteris in suo ordine perceperunt, ut eorum ditioni virtutes adversæ subjectæ sint, quorum potestate refrenatur, ne corda hominum tantum tentare prævaleant, quantum volunt. Hi ergo tam beati et sublimes in cœlestibus spiritus per Christum Dominum nostrum majestatem

A Deilaudant, sicut ad eos gratulando dicitur in psalmo: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum virtutes ejus* (Psal. 148, 1). De quibus et Deus in libro Job loquitur dicens: *Quando facta sunt sidera, laudaverunt me omnes angeli mei voce magna* (Job xxxviii, 7). Adorant quoque eandem divinam majestatem, sicut in hymno confessionis Esdræ ad ipsum Deum dicitur: *Tu ipse, Domine Deus, qui fecisti cælum, cælum cæli et universa quæ in eo sunt, et tu vivificas omnia hæc, et exercitus cæli te adorant* (II Esd. ix, 6). Tremunt etiam sicut per figuram de eis in libro Job dicitur: *Columnæ cæli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus* (Job xxvi, 10).

B 27. (Id., xvii Mor., n. 44). Quia ipse quoque virtutes cœlestium quæ Deum sine cessatione conspiciunt, in ipsa sua contemplatione contremiscunt. Sed iisdem timor ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis. Cum igitur in cœlestibus tanta sit devotio laudantium, veneratio adorantium, tremor admirantium, consideret hæc homo, cui dictum est: *Quid superbit terra?* et audiat Apostolum monentem: *Cum metu et timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini* (Phil. ii, 12). Sequitur sacerdos in Dei laudibus, et dicit:

C 28. *Cæli cœlorumque virtutes ac beata Seraphim socia exultatione concelebrant.* Subauditur hoc quod jam supradictum est, *majestatem tuam.* Hanc namque non solum, ut præmissum est, angeli, dominationes, et potestates laudant, adorant, tremunt; sed etiam cæli, et cœlorum virtutes, et Seraphim concelebrant, id est in commune celebrant, concordia devotione et communi gaudio laudant. Nam celebritas est conventus populi in laude, et celebrata dicimus in celebri, id est in frequentissimo conventu acta. Celebrat itaque et concelebrat majestatem Dei beatus ille populus angelorum, de cujus inenarrabili multitudine scriptum est: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei* (Dan. vii, 10), quia adest illis semper vultus præsens Dei, dicente Domino in Evangelio: *Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est* (Matth. xviii, 10). Qui dum sine defectu conspicitur et amatur, amatur et laudatur, electorum civium mera lætitia agitur, vicissim de se omnes in suo conventu gratulantur. Ipsa est enim domus Dei æterna, de qua in Psalmis canitur: *Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te* (Psal. lxxxiii, 5). Et iterum: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te* (Psal. lxxxvi, 7). Ideo hic bene dicitur, quia majestatem Dei socio, id est juncta exultatione concelebrant, quoniam, ut jam dictum est, sine intermissione laudantes vicissim de illo, et de se in illo lætantur, sicut de ipsis Seraphim manifeste in Isaia legitur, *quia volabant alter ad alterum, et dicebant, Sanctus, sanctus, sanctus, etc.* (Isa. vi, 3).

D 29. (Aug.) Merito enim laudant cui ministrant, et assistunt, et dant gloriam in excelsis Deo, quia illi

debent quod sunt, illi debent quod vivunt, illi debent quod juste vivunt, illi debent quod beate vivunt, ne putemus hominem solum pertinere ad gratiam Dei. Quid erat angelus antequam fieret? quid est angelus si deserat qui creavit? Hunc ergo omnium creatorem laudant et concelebrant cœli, sicut eum laudant sol et luna, omnes stellæ et lumen. Unde in psalmo dicitur: *Laudate eum sol et luna; laudate eum omnes stellæ et lumen. Laudate eum cœli cœlorum, et aquæ omnes quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini (Psal. CXLVIII, 3).*

30. (AUG.) In hymno quoque trium puerorum ad laudem Dei elementa omnia provocantur, non quod elementa muta habeant sensum laudandi; sed quia cuncta bene cogitata laudem pariant, et impletur cor consideratione creaturæ ad eructandum hymnum Creatori. Et quia longum fuit in ista gratiarum actione totos angelorum ordines, qui in Scripturis novem inveniuntur, sigillatim ponere; post cœlos ponuntur Virtutes, quo nomine omnes cœlestes spiritus nonnunquam generaliter appellari solent, ut est illud in psalmo: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris omnis virtus eorum (Psal. XXXI, 6).* Et iterum: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ (Psal. XXIII, 10).* Tamen proprie in ordinibus angelorum Virtutes illi spiritus vocantur, per quos signa et miracula frequentius fiunt. Ad ultimum ponuntur seraphim, qui est summus ordo angelicorum spirituum; et vere beata, quæ ex singulari propinquitate conditoris sui incomparabili ardent amore. Unde et Seraphim *ardentes* vel *incendentes* interpretantur: quia quo subtilius claritatem divinitatis aspiciunt, eo validius in ejus amore flammescunt.

31. (VIGIL.) Sciendum quoque quod cherubim et seraphim per *m* litteram prolata, juxta proprietatem linguæ Hebrææ, masculini sunt generis et pluralis numeri tantum. Si autem per *n* litteram dicantur, sicut in psalmis et hymnis, et in præsentī gratiarum actione ponitur, Græca declinatione in neutrale genus mutantur, velut cum dicimus lucida sidera, speciosa nemora, jucunda littora: sic et beata seraphim neutrali genere et plurali numero accipimus. Illud autem attentissime cognoscendum, quod ante ita sancti angeli et cæteræ cœlorum virtutes majestatem Dei Patris laudare, tremere, et communi exultatione concelebrare dicuntur per Christum Dominum nostrum, tanquam hæc venerationis et glorificationis obsequia soli Deo Patri deferant, non etiam Filio et Spiritui sancto. Certissima enim fide tenere et scire debemus, quia totius sanctæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut una est divinitas et individua majestas, ita ei in omnibus æqualis honor et individua glorificatio debetur; nec ullo modo aut Pater sine Filio, aut Filius sine Patre et Spiritu sancto aut laudari, aut adorari, aut ullo divini cultus obsequio honorari potest.

32. (VIGIL.) Nulla enim est in Trinitate distantia; sed sive quis Patrem adoret, ibi est Filius et Spiritus

sanctus. Sive Filio et Spiritu sancto supplicet, ibidem sine dubio et Pater invenitur, quia dum Patrem aut Filium invocas, totam Deitatis unitatem, totam amplecteris Trinitatem. Si enim vere et fideliter creditur, quia Pater in Filio et Filius in Patre est, sicut Isaias ad eundem Filium loquitur dicens: *In te est Deus, et non est Deus præter te (Isa. XLV, 14).* Et in Evangelio: *Ego, inquit, in Patre et Pater in me est (Joan. x, 38),* nulli dubium, quod similiter ut Patri etiam Filio, qui in eodem Patre consubstantialiter manet, a nobis sacrificium immoletur. Cum enim ita in se invicem, ut separari nequeant manent, quod uni exhibueris, utrisque exhibitum crede. Denique Filius ait: *Qui me vidit vidit et Patrem. Ego et Pater unum sumus (Joan. XIV, 9),* sic visio Filii Patris est contemplatio, Patris honorificentia sive gloria, dicente eodem Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.

33. (AUG.) Quid si inveniuntur qui Patrem honorificant, et non honorificant Filium? Non potest, inquit, fieri. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum; sed ne forte Patrem quidem honorifices tanquam majorem, Filium vero tanquam minorem, corrigit te ipse Filius et revocat te dicens, ut omnes honorificent Filium non inferius, sed sicut honorificant Patrem. Quidquid ergo mandatis cœlestibus obsequendo divinitati exhibemus, sive in sacrificiorum ritu, sive in supplicatione precum, sive in alio quolibet munificentiae genere et Patri et Filio æqualiter debetur, ac si nullum venerationis honorem privatim possidet Pater, qui non ad Filii et Spiritus sancti pertineat dignitatem. Nam si sacramentum regenerationis baptisma ad eos æqualiter pertinet, dum in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti beata illa secundæ nativitatis gratia celebratur, nulli dubium quod et mysteriorum sacrificia communi dignitatis honore Pater et Filius et Spiritus sanctus possidet, quia inseparabili Deitatis unitate Trinitas ipsa connexa est. Ut autem ad solum Patrem oratio dirigatur, id apostoli sancti, sancto per eos ordinante Spiritu, sanxerunt, ut qui multorum decorum errores unius Dei prædicatione nitebantur evellere, sub Trinitatis sacramento uni personæ in sacrificiorum ritu supplicandum esse decernerent. ne qui unum Deum, ob falsorum deorum extirpandos errores, prædicabant, in pluralem divinitatis numerum incidisse arguerentur ab his qui ineffabile Patris et Spiritus sancti mysterium ignorabant. Rectissime ergo constitutum est, ut quia Pater et Filius et Spiritus sanctus unius Deitatis, unius naturæ, unius æqualitatis, unius denique potestatis existunt, una ex eis persona propter unitatis mysterium retinendum in sacrificio invocarentur. Nec alia debuit, nisi quæ prima est, in qua cæteræ duæ naturaliter manentes existunt. Quod vero per Filium invocamus, cum ad eum dicimus: *Per Jesum Christum Filium tuum,* hic, ut supra jam dictum est, ex ea parte percipitur, qua pro nobis sacerdotis officio functus est, Tunc cum Deo Patri immaculatam suæ carnis ho-

etiam in ara crucis obtulit, unde vas electionis, *Considerate*, inquit, *apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit eum* (Heb. III, 1). Factus ergo sacerdos pro nobis interpellat necesse est; sed ea, ut diximus, parte qua hominis gerit naturam. Unde et apostolus non divinitati, sed humanitati ejus hac intercessionis ejus mysterium coaptavit dicens: *Unus enim mediator Dei et hominum homo Jesus Christus* (I Tim. II, 5). Quod autem oratio et adoratio sicut Patri, ita etiam et Filio deferatur, ostendit Isaias dicens: *Ipsam gentes deprecabuntur, et erit nomen ejus gloriosum* (Isa. XI, 10). Et iterum ubi inducit Deum Patrem loquentem ad Filium, *labor Ægyptiæ, negotiatio Æthiopiæ et Sabaim, viri sublimes, ad te transibunt, et tui erunt. Post te alligabunt vinculis alligati. et te adorabunt, teque deprecabuntur, quoniam in te est Deus, et non est præter te* (Isa. XLV, 14). Item in Joel: *Omnis qui invocaverit nomen Domini solvus erit* (Joel. II, 32); quod de Filio dictum apostolus edocet tunc, cum Judæorum incredulitatem exprobrans ait: *Omnis qui invocaverit nomen Domini solvus erit. Quomoda invocabunt eum, in quem non crediderunt?* (Rom. X, 13). David etiam supremarum sedium confessorem Filium deprecans ait: *Qui sedes super cherubim, appare coram Ephraim. Benjamin et Manasse. Excita potentiam tuam et veni, et salvos facias nos* (Psal. LXXIX, 3). Audi etiam Spiritum sanctum quemadmodum laudis sacrificium et Filio, et Patri, et sibi præcipit immolari, ubi vere individua Trinitas cum personarum distinctione evidentius demonstratur. Dicit ergo idem Spiritus sanctus in psalmo: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuæ, et eripiam te, et honorificabis me* (Psal. XLIX, 14). Ecce Spiritus sanctus et Deo Filio sacrificium laudis et Patri altissimo vota ne sibi invocationis et glorificationis hostiam a veritatis cultoribus suadet exhiberi.

34. (HUG.) De illo quippe dicit Apostolus: *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo et non estis vestri: quia empti estis pretio magno, glorificate et portate Deum in corpore vestro* (I Cor. VI, 15). Quemnam Deum nisi Spiritum sanctum, cujus corpora nostra esse dixerat templum?

35. (VIGILIUS.) Debetur ergo gloria Spiritui sancto. Quod vero virtutes angelicæ cum Patre simul etiam Filium laudent atque glorificent, ostenditur nobis in Deuteronomio, ubi ita ad Filii venerationem cælestis invitatur exercitus: *Lætamini, cæli, simul cum eo, et adorent eum omnes angeli Dei. Lætamini, gentes, cum populo ejus, et glorificent eum omnes filii Dei.* In Apocalypsi quoque beatus Joannes postquam vidit quatuor animalia et viginti quatuor seniores coram Agno, qui librum signatum aperuit, cecidisse dicentes: *Dignus es accipere librum et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo*, subjunxit voces militiæ cælestis redemptioni nostræ congratulantes, et ait: *Et vidi et*

A *audiivi vocem angelorum multorum in circuitu throni, et erat numerus eorum millia millium dicentium voce magna, dignus est Agnus qui occisus est accipere virtutem et divinitatem et sapientiam et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem* (Apoc. V, 9-12). Post hæc, inquit, *vidi, et ecce multitudo magna, quam dinumerare nemo poterat ex omni gente et tribu et populo et lingua stantes ante thronum et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum, et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro sedendi super thronum, et Agno* (Apoc. VII, 9, 10). Ecce laudis sacrificium indiscrete Patri et Filio sanctorum immolat chorus, quorum voces multitudo angelorum adorando, et amen respondendo, confirmat, sicut statim in eodem libro sequitur: *Et omnes angeli stabant in circuitu throni, et ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum dicentes: Amen* (Ibid., vers. 11). Sanctum quoque Spiritum in eadem gloriæ sublimitate beatus Petrus prædicat dicens: *Spiritui sancto misso de cælis, in quem desiderant angeli prospicere.* Sequitur sacerdos et dicit:

36. *Cum quibus et nostras voces, ut admitti jubeas deprecamur.* (GREG., lib. II Moral., II. 10.) Voces angelorum sunt in laude conditoris ipsa admiratio intimæ contemplationis, quales ergo oportet esse voces nostras, quas in conspectu Dei cum angelicis laudibus deprecamur admitti, id est intromitti, ut possimus dicere: *Intret in conspectu tuo. Et iterum: ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum.* Utique tales voces et talis clamor non est in sonoris, sed in desiderio cordis. Voces enim apud secretissimas aures Dei non faciunt verba nostra, sed desideria. Æternam etenim vitam si ore petimus, nec tamen desideramus, clamantes tacuimus. Si vero desideramus ex corde, etiam cum ore conticescimus, tacentes clamamus. Sic Moyses ab strepitu verborum tacebat, et tamen silens aure divinæ pietatis audiebatur, cui dicitur: *Quid clamas ad me?* (Exod. XIV, 15). Intus est ergo in desiderio clamor secretus, qui ad humanas aures non pervenit, et tamen auditum Conditoris replet; et quia superna illa civitas ex angelis et hominibus constat, ad quam tantum credimus hominum genus ascendere, quantos illic contigit electos angelos remansisse, sicut scriptum est: *Statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei*, merito sancta Ecclesia, quæ illis socianda est in cælo, et cum illis in Dei laudibus permansura, jam nunc ipsis vocibus Deum laudat in terra, quibus cum sancti angeli laudant in cælis, et hoc non superba præsumptione, sed supplici confessione, et sic desiderans majestatem Dei credere et confiteri in mundo sicut ab angelis videtur, et laudatur in cælo. Hæc enim confessio non est peccati, de qua nobis præcipitur: *Confitemini alterutrum peccata vestra* (Jac. V, 16). Et Psalmista ait: *Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam* (Psal. XXXI, 5), sed laudis et gratiarum actionis, qualis intelligitur in psalmo ubi canimus: *Confiteantur Domino misericordię ejus,*

et mirabilia ejus filiis hominum (Psal. cv, 8). Et qualem Dominus Jesus, qui nullum omnino habebat peccatum, in Evangelio Deo Patri offert dicens: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et revelasti ea parvulis* (Matth. xi, 23). Una igitur confessione, id est laude et gratiarum actione, jam nunc cum angelis sociantur, laudantes de cælestibus et terrestribus tanquam qui fecit cælum et terram dicentes.

37. *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth, pleni sunt cæli et terra.* Istæ sunt voces angelorum laudantium in cælis hunc hymnum gloriæ Dei. Et Isaias propheta se audisse testatur, quando gloriam Dei vidit, et seraphim istis vocibus eum collaudantia audivit. Et beatus Joannes in Apocalypsi sub figura quatuor animalium introducit. Legitur namque in Isaia de seraphim laudantibus ita: *Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus* (Isa. vi, 3). In Apocalypsi vero de quatuor animalibus sic legitur: *Et requiem non habebant, die ac nocte dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui est, et qui erat, et qui venturus est* (Apoc. iv, 8). Manifestum est ergo quod in his verbis divinæ laudis, quæ ad imitationem supernarum virtutum juxta Isaiam decantat Ecclesia, unus sermo de Apocalypsi additus sit: nam in Isaia tantum *Dominus sabaoth* legitur; in Apocalypsi vero *Dominus Deus omnipotens*, et ideo non humano arbitrio, sed utriusque Scripturæ auctoritate conjuncta dicimus: *Dominus Deus sabaoth*. Item in Isaia legitur: *Plena est omnis terra gloria ejus*, tanquam hoc angeli non ad ipsum Deum, sed de ipso ad invicem dicant, nos autem conversa ad eum voce dicimus: *Pleni sunt cæli et terra gloria tua*: quod non humano sensu præsumptum, sed de alia Scriptura assumptum et additum est, loquente ipso Deo in Jeremia propheta et dicente: *Cælum et terram ego impleo*. Quidquid autem in Dei laudibus Scriptura dicit, recte et ad ipsum dicitur gratulando, et de ipso ad alios exhortando vel instruendo.

38. (HIERON.) Sabaoth autem est de duces nominibus Dei apud Hebræos, et latine interpretatur exercituum, sive virtutum, sicut frequenter in prophetis positum est: *Hæc dicit Dominus exercituum*. Et in psalmo: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ* (Ps. xxiii, 10). Qui ideo Dominus exercituum et Dominus virtutum vere dicitur, quia omnis militia cælestis exercitus, omnes supernæ virtutes atque angelicæ potestates ejus imperio subjacent, ejus serviunt voluntati.

39. (GREG., lib. xvii, Mor., n. 19.) Angelicos enim spiritus recte militiam dicimus, quia decertare eos contra potestates aërias non ignoramus: quæ tamen certamina non labore, sed imperio peragunt, quia quod agendum (a) contra immundos spiritus appetunt ex adjutorio cuncta regentis possunt. De hac

(a) Apud Gregorium legitur agendo.

PATROL. CXIX.

A namque militia nascente Rege nostro scriptum est: *Subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis* (Luc. iii, 13).

40. (AMBR.) Quid sibi ergo vult in hoc hymno angelico sub uno nomine sanctitatis trina repetitio? Si trina repetitio, cur una laudatio? si una laudatio, cur trina repetitio, nisi quia Pater et Filius et Spiritus sanctus sanctitate unum sunt? Non dixit semel, ne Filium sequestraret; non bis, ne Spiritum sanctum præteriret; non quater, ne creaturam conjungeret; et ut ostenderet unam esse Deitatem, cum tertio dixisset, *sanctus, sanctus, sanctus*, addidit singulariter *Dominus sabaoth*. Sanctus igitur Pater, sanctus Filius, sanctus et Dei Spiritus, tota videlicet Trinitas adoratur et laudatur ab angelis. Hanc seraphim glorificant et omnes potestates virtutesque cælestes. Adjungunt autem huic hymno angelorum sumpta ex Evangelio verba turbarum laudantium Deum et regem nostrum venientem Hierosolymam, atque dicentium:

41. *Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelsis.* Ita enim ex Scriptura prophetica et evangelica completur plena laudatio, cum post laudem et gloriam sanctæ Trinitatis adjungitur etiam gratiarum actio de adventu Salvatoris, qui unus in ipsa et ex ipsa Trinitate pro salute nostra homo factus in mundum venit, et eandem salutem moriendo et resurgendo perfecit. *Mortuus est enim propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram* (Rom. xiv, 25). Unde rite illi gratias agentes, dicimus *Hosanna*, id est salus in excelsis.

42. (VIGILIUS.) Hoc est enim quod in psalmo canitur: *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua* (Ps. iii, 9). Hoc quod in magnæ devotione laudis in Apocalypsi sanctorum chorus resonat: *Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, et Agno* (Apoc. vii, 10). Recte quoque subjungimus: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, juxta quod in Evangelio Judæis non credentibus dixit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me* (Joan. v, 45), assumunt autem versiculum laudis turbæ de psalmo centesimo decimo septimo, quem de Domino cantatum esse manifestum est: quod cum turbæ dicunt hosanna, hoc est quod ibi dicitur: *O Domine, salvum me fac! o Domine, bene prosperare!* et statim subjungitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Ps. cxvii, 25). Quod vero in ejusdem laudis persecutione subjungitur *Hosanna*, id est salus sive salvifica in excelsis, aperte docet adventum Domini in carne, non solum humani generis in terra, sed et angelorum in cælis esse salutem: quia dum nos tendenti ad superna perducimur, eorum profecto numerus, qui Satana cedente erat minoratus, impletur. Hinc etenim Paulus ait: *Instaurari omnia Christo, quæ in cælis et quæ in terra sunt in ipso* (Ephes. i, 10). Recte igitur *Hosanna in altissimis* in ejus laude canitur,

cujus tota incarnationis dispensatio pro implenda gloria patriæ cœlestis apparuit. Post has laudes et gratiarum actiones, pro tanta gratia redemptionis nostræ, quæ in illo divino mysterio agitur et commemoratur, facto totius Ecclesiæ silentio, in quo cessante omni strepitu verborum, sola ad Deum dirigatur intentio, et devotio cordium, sociatis sibi omnium votis et desideriis, incipit sacerdos orationem fundere, qua ipsum mysterium Dominici corporis et sanguinis consecratur. Sic enim oportet, ut in illa hora tam sacræ et divinæ actionis, tota per Dei gratiam a terrenis cogitationibus mente separata et Ecclesia cum sacerdote et sacerdos cum Ecclesia spiritali desiderio intret in sanctuarium Dei supernum et æternum. Et quoniam *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum in spiritu et veritate oportet adorare* (Joan. iv, 24). Nam et Pater tales querit, qui adorent eum, sic eundem Deum Patrem deprecatur, et dicat.

43. *Te igitur, clementissime Pater, usque, hæc sacrosancta sacrificia illibata.* Dirigitur ergo oratio sicut et reliquæ orationes juxta regulam fidei, et morem Ecclesiæ ad clementissimum Patrem, cujus erga nos peccatores et indignos tanta extitit clementia et misericordia, quantam Apostolus commendat dicens: *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit* (Rom. viii, 32). Et iterum: *Deus autem qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo, per hanc gratiam spiritum adoptionis accepimus* (Ephes. ii, 4), quam commendat Apostolus dicens: *Sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus: Abba, Pater* (Rom. viii, 15). Et ideo in hoc Spiritu adoptionis, qui postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quia eos quos replere dignatur, inenarrabili desiderio gementes et postulantes facit, clamat sacerdos cum Ecclesia non voce, sed corde dicens: *Te igitur, clementissime Pater, supplices rogamus et petimus.* Quæ supplicatio et inclinatio cordis ad Deum tantæ reverentiæ et humilitatis esse debet, ut imitari queat illud quod de sua supplicatione Apostolus dicit: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur* (Eph. iii, 14). In qua flexione genuum non corporis prostratio, sed supplex affectus, et cordis contritio intelligitur. De qua Psalmista ait: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicias* (Ps. l, 19). Secundum hoc ergo dicitur: *Supplices rogamus ac petimus, et hoc per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, per quem omnis supplicatio et petitio nostra ad Deum dirigi debet, tanquam per verum mediatorem et æternum sacerdotem, qui sedet ad dexteram Patris, et interpellat pro nobis. Pro qua autem re dicit sacerdos ad Deum Patrem rogamus et petimus, nisi pro eo quod sequitur, videlicet ut ea quæ ipsi offeruntur dona, munera sancta, sacrificia accepta, id est beneplacita*

habeat et benedicat? Sacerdotum est enim offerre et majestatem Dei invocare; Dei est autem dignanter suscipere, et ea quæ offeruntur benedicere, sicut in lege præcipit sacerdotibus dicens: *Sic benedicetis filiis Israel, et dicetis eis, et post verba benedictionis subjungit: Invocabunt nomen meum super filios Israel et ego benedicam eis* (Num. vi, 23, 27). Quid apertius? Illi invocabunt et ego benedicam, et tamen supra eis dixerat, sic benedicetis, sed illi exorando, ille largiendo. Ita ergo et in oblatione divini sacrificii sacerdotes exhibent offerendi et supplicandi ministerium; sed Deus largitur benedictionis donum per unum et verum sacerdotem, per quem et oblata sanctificat, et sanctificata acceptat, dicunt itaque.

44. *Uti accepta habeas et benedixis, ac si suppliciter dicant: Petimus ut hæc Spiritu tuo sanctifices* atque ore tuo benedicas, ut quod nostræ humilitatis geritur ministerio, tuæ virtutis impleatur effectum. Quod autem subjungitur: *Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata, non aliud atque aliud dicitur; sed res una pro sui magnitudine diversa appellatione laudatur, et laudando commendatur.* Quæ enim divinis offeruntur altaribus et *munera* appellantur, sicut Dominus in Evangelio dicit: *Si offers munus tuum ad altare* (Matth. v, 23), et *dona* vel *sacrificia* dicuntur, sicut ostendit Apostolus dicens: *Omnis namque sacerdos ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis* (Hebr. v, 1), sed, ut dictum est, ipsa sermonum repetitio tanti sacramenti est commendatio, et piæ devotionis excitatio, quia hæc sunt vere *sancta et illibata*, id est inviolata et incontaminata sacrificia, quæ nulla digne possunt verba laudare, quæ in mysterio Dominici corporis offeruntur, in cujus figuram hostiæ illæ veteris legis immaculatæ ac sine ullo vitio juebantur offerri, qualis solus inventus est Christus sine ullo omnino peccato. Sequitur sacerdos et dicit.

45. *In primis quæ tibi offerimus usque famulo tuo papa nostro.* (Aug. in psal. cxxx.) Sic omnino dignum fuit ut inciperet sancta oblatio, videlicet pro Ecclesia Dei sancta catholica toto terrarum orbe diffusa. Ipsa est enim universitas sanguine Domini redempta. Ipsa est hæreditas a Patre ei promissa et data, sicut ipse Pater loquitur in psalmo: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psul. ii, 8). Hæc unitas corporis Christi templum Dei est, cui Apostolus dicit: *Templum enim Dei sanctum est quod estis vos* (I Cor. iii, 17), omnes qui credunt in Christum, et sic credunt ut diligant. Hoc est enim credere in Christum diligere Christum. Tanquam lapides sunt vivi, de quibus templum Domini ædificatur. Hoc autem templum est ubi rogatur Deus et exaudit. Quisquis enim præter templum oraverit Deum, non exauditur ad illam pacem supernam, non exauditur ad vitam æternam, quæ non conceditur nisi ei qui in templo Dei orat. Qui orat in pace Ecclesiæ, in unitate corporis Christi, quod corpus Christi constat ex multis credentibus in toto

orbe terrarum. Et ideo exauditur qui orat in templo, quia ipse orat in spiritu et veritate merito ab ea et pro ea, quia in ea incipit divina oblatio, tanquam dicatur Deo de illa et in illa: *Exaudi nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terræ et in mari longe* (Psal. LXIV, 6). Ipsa est namque unitas, quæ a finibus terræ, id est ab Oriente et Occidente, Septentrione et Meridie ad Dominum clamat, et dicit a finibus terræ: *Ad te clamavi, dum anxietur cor meum* (Psal. LX, 3).

46. (Isid. lib. VIII *Origin.*, c. 4.) Hinc et Ecclesia Græce dicitur, quod in Latinum vertitur convocatio, eo quod omnes ad se convocet, et catholica appellatur, id est universitatis. Non enim, sicut conventicula hæreticorum, in aliquibus regionum partibus coarctatur; sed per totum terrarum orbem dilatata diffunditur. Hinc et universitas ab uno cognominata est, eo quod in unitatem colligitur, unde ait Dominus in Evangelio: *Qui mecum non colligit, spargit*, id est qui in unitatem meam non colligitur, a me divisus in dispersionis perditione dissipatur. Pro hac itaque primum in illa oblatione postulatur, ut eam Deus toto orbe terrarum pacificare dignetur, videlicet ne per hæreses ac schismata ejus unitas dilanietur, aut adversitate persecutionum ejus tranquillitas perturbetur. Ut enim hanc pacem tam interius quam exterius faciat Deus Ecclesiæ suæ, et ipse Apostolus orat dicens: *Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu* (Phil. IV, 7). Et omnem Ecclesiam orare admonet, cum ait: *Volo igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones*. Et post paululum: *Ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate* (I Tim. II, 4). Postulatur autem omnipotens Deus, ut illam custodire, adunare et regere dignetur. Ipse est enim verus custos populi sui, id est veri Israel, de quo in psalmo cantatur: *Ecce non dormitavit neque dormiet qui custodit Israel* (Ps. CXX, 3). Et iterum: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* (Psal. CXXVI, 1). Id ipsum autem videtur adunare quod pacificare, id id ipsum custodire quod et regere; quia Ecclesiam suam Deus et pacificando adunat, et adunando pacificat, et custodiendo regit, et regendo custodit. Pacificando namque adunat cum omnium fidelium corda in sua pace conjungit, cum omnium fidelium mentes per unitatem fidei, spei et charitatis unius efficit voluntatis, et per Spiritum sanctum charitate diffusa, impleatur in ea quod scriptum est: *Multitudinis credentium autem erat cor unum et anima una* (Act. IV, 32). Et ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (Ps. CXXXI, 1). Custodiendo quoque regit eandem Ecclesiam, cum inter omnia pericula clementer eam gubernat et dirigit. Cuorantes in psalmo dicimus: *Salvum fac populum tuum, et benedic hereditati tuæ, et rege eos et extolle eos usque in æternum* (Ps. XXVII, 8).

47. Quod vero post generalem Ecclesiæ commen-

dationem adjungitur: *Una cum famulo tuo papa nostro*, ipsa unitas ecclesiastici corporis fortius commendatur, quia divinæ religionis cultum, ut beatus Leo scribit, quem in omnes gentes omnesque nationes Dei voluit gratia coruscare, ita Dominus noster Jesus Christus humani generis Salvator instituit, ut hujus muneris sacramentum in beatissimo Petro apostolorum summo principaliter collocaret, atque ab ipso, quasi quodam capite, dona sua vellet in corpus omne manare, ut exsortem se mysterii intelligeret esse divini, qui ausus esset a Petri soliditate recedere. Hunc enim in consortium individue unitatis assumptum, id quod ipse erat voluit nominari, dicendo: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. XV, 18). Unde constat, sicut iterum beatus papa Pelagius docet, ab universi orbis communionem separatos esse qui, qualibet dissensione, inter sacra mysteria apostolici pontificis memoriam secundum consuetudinem non frequentant. Sequitur in mysterio:

4. *Et antistite nostro, et omnibus orthodoxis atque apostolicæ fidei cultoribus*. Sicut enim universali, Ecclesiæ commemoratio propter unitatem societatis et pacis conjungitur commemorationi apostolici pontificis, ita dignum et religiosum est ut singulæ Ecclesiæ commemorationem subjungant suorum antistitem, probantes se per illam orationem dominicæ oblationis servare cum eis unitatem spiritus in vinculo pacis. Ὁρθόδοξοι autem Græce, Latine *rectæ gloriæ* dicuntur, eo quod nullo hæretico depravati, rectæ fidei confessione Deum glorificent. Iidem ipsi ergo sunt catholicæ et apostolicæ fidei cultores, catholicæ, id est universalis, quam universa ubique servat Ecclesia, ejusdemque et apostolicæ, quam in toto mundo apostolorum doctrina fundavit.

49. Cultores autem hujus fidei non possunt dici, nisi illi qui recte credunt et veraciter diligunt. Hoc enim unusquisque colit quod maxime diligit. Unde et de quibusdam gulæ et ventris amatoribus ait Apostolus: *quorum Deus venter est* (Phil. III, 19). Ille ergo veritatis cultor, qui jungit fidei dilectionem, ut Deum, de quo recte credit, diligendo colat, et colendo promereatur. Ipsa est fides quam commendat Apostolus dicens: *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per dilectionem operatur* (Gal. VI, 15). Neque enim in confusione paganorum, neque in purgamentis hæreticorum, neque in languore schismaticorum, neque in cæcitate Judæorum quærenda religio est; sed apud eos solos qui Christiani, catholici vel orthodoxi nominantur, id est integritatis custodes et recta sectantes.

50. Completa hac oratione, qua in primis universalis Ecclesia cum apostolico pontifice et omnibus orthodoxis Deo commendatur, adjungitur in conclusione more solito: *Per Christum Dominum nostrum*. Aliter enim nec oratio nec oblatio Ecclesiæ Deo of-

ferri potest, nec illa (a) pro quibus Deus exoratur accipere, nisi per unum mediatorem Dei et hominum, qui interpellat pro nobis. Quod ergo offert Ecclesia, offert per illum; quod Deus eandem Ecclesiam pacificare, custodire, adunare dignetur, præstat per illum: per ipsum nostra ad Deum vota ascendunt, per ipsum divina ad nos dona descendunt. Hoc namque ipse in Evangelio commendat dicens: *Quia ego ad Patrem vado, et quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut clarificetur Pater in Filio* (Joan. XII, 23). Quam petitionis formam in omni oratione sua custodit Ecclesia. Sequitur in mysterio.

51. *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio.* In quibus verbis cum primum dicitur: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum*, et sic deinde subjungitur: *et omnium circumstantium*, manifestum est quod, quasi quidam locus sit, ubi, aliquibus specialiter nominatis, etiam cæterorum qui assistunt in Ecclesia commemoratio adjungatur. In quo itaque loco aut liberum est sacerdoti, quos desideraverit particulariter nominare, et nominatim Deo commendare: aut certe illud ab antiquis observatum est, ut ibi offerentium nomina recitarentur, quod videtur beatus papa Innocentius in quadam epistola significare, ubi ait: « Superfluum est, ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus ante nomen insinues, quamvis illi incognitum nihil sit. Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ne tunc eorum nomina, quorum sunt edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ ante præmittimus, ut ipsi mysteriis viam futuris precibus aperiamus.» Fit ergo hæc oratio ad Deum Patrem, ut memor esse dignetur famulorum famularumque suarum, utriusque videlicet sexus sibi servientium, non solum eorum qui nominantur, sed et omnium circumstantium, ac de omnibus et pro omnibus simul dicitur, *quorum tibi fides cognita est et nota devotio*, id est, quam recte credant, quam devote te diligant, tu solus vides in conscientiis singulorum. Tu es enim scrutans corda et renes, et tibi veraciter dictum est: *Tu enim solus nosti corda filiorum hominum*, qui in tuis cultoribus magis oblationem fidei et devotionis requiris; fidei, cum per legislatorem tuum dicis: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (Deut. VI, 4); devotionis, cum statim adjungit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* (Ibid., 5). Et hanc [cum] fidem et devotionem Deo offerre, hoc est vere sacrificium salutare, est attendere mandatis. Sequitur in mysterio:

52. *Qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis, tibi que reddunt vota sua æterno Deo vivo et vero.* In quibus verbis considerandum est, quod tota Ecclesia offerat Deo illud sacrificium laudis; et quia de omni multitudine circumstantium fidelium dicitur: *Qui tibi offerunt*. Quod enim adimpletur proprie ministerio sacerdotum, hoc generaliter agitur fide et devotione (a) Id est Ecclesia constans ex omnibus fidelibus.

A cunctorum. Omni enim Ecclesiæ dicitur per beatum Petrum apostolum: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium* (I Petr. II, 9), offerre spirituales hostias et acceptabiles Deo per Jesum Christum. Omnem ergo Ecclesiam sacerdotium sanctum appellat, quod sola domus Aaron in lege nomen et officium habuit, quia nimirum omnes fideles summi sacerdotis membra existunt, cuncti oleo lætitiæ signantur, illius corpori uniti, qui rex summus et sacerdos est verus. Regnum suis tribuit ut rex, et ut pontifex eorum peccata eui sanguinis hostia mundans, quanquam et in eadem lege Veteris Testamenti hujus spiritualis sacerdotii, quo tota Ecclesia consecratur, evidenter mysterium commendatur, cum ille agnus in pascha mactandus, quod vobis immolatus est Christus, non a solis sacerdotibus, sed ab universo generaliter populo jubetur immolari, dicente Domino: *Immolabit eum omnis multitudo filiorum Israel ad vesperam* (Exod. XII, 6). Hunc namque agnum in paschali solemnitate immolatum eadem lex et victimam et hostiam et sacrificium esse commendat, præcipiente Domino, et dicente: *Non immolabit super fermento sanguinem hostiæ meæ, neque residebit manæ de victima solemnitatis phase* (Exod. XXXIV, 25). Et iterum: *Nemo, inquit, qui fuerit immundus super anima sua, in via procul in gente vestra, faciat phase Domino mense secundo* (Num. IX, 10). Et post pauca: *Si quis autem mundus est, et in itinere non fuit, et tamen non fecit phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo* (Ibid., 13). Offerunt ergo sacerdotes Ecclesiæ, offert per ipsos et in ipsis tota Ecclesia Deo sacrificium laudis, quod a cultoribus suis sibi offerri ipse præcepit, dicens: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua* (Psal. XLIX, 14).

53. (AUGUSTINUS.) Non quod a nobis tanquam indigens expetat laudem; sed ut in ea nobis consulat ad salutem, sicut et in eodem psalmo iterum dicit: *Sacrificium laudis honorificavit me, et illic via est, ubi ostendam salutare meum* (Ibid., 33). Quid est enim salutare Dei, nisi Filius Dei, Salvator mundi? Ipse igitur sacerdos et victima sacrificium laudis implevit, malorum operum tribuens indulgentiam, et bene operandi largiens gratiam. Ad hoc enim Dominus sacrificium laudis ab ejus cultoribus immolatur, ut qui gloriatur in Domino gloriatur. Hoc ergo sacrificium laudis, id est oblationem Dominicæ passionis, in qua nulla nostra merita agnoscimus, sed solam Dei gratiam collaudamus; quia in hoc apparuit charitas Dei in nobis, quia unigenitum Filium suum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Hanc offert devotio fidelium pro se suisque omnibus, id est ad se vel genere vel familiaritate, vel qualibet alia conditione, sub ejusdem fidei professione pertinentibus, tam viventibus videlicet quam mortuis. Et hoc qua spe fideles

faciant jungitur, quæ non pro aliquo temporali lucro, sed solummodo *pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suæ*, pro spe videlicet æternæ salutis. Spe enim salvi facti sumus. Nec solum pro salute æterna, sed etiam pro temporali incolumitate, id est corporali sanitate. Incolumitas enim sanitatis integritas. Utraque enim salus, animæ scilicet et corporis, ab illo est, de quo in psalmo canitur: *Domini est salus. Tibi, inquit, reddunt vota sua æterno Deo vivo et vero*, juxta quod in psalmo redditur: *Et redde Altissimo vota tua*, vota videlicet fidei et piæ devotionis, per quam nosmetipsos Deo vovimus et reddimus. Quisquis enim bene cogitat quod Deo voverat et quæ vota persolvat, hac exigitur, hac debetur, ut seipsum voveat et reddat. Sed sicut videndum est quid offerat, ita etiam considerandum est ubi offerat; quia veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam locus non est, unde multum consequenter adjungitur in mysterio.

54. *Communicantes et memoriam venerantes, in primis, etc., usque et omnium sanctorum tuorum.* (Aug.). Quos dicit communicantes et memoriam venerantes beatæ Genitricis Dei, et apostolorum et martyrum, et omnium sanctorum, nisi et seipsum sacerdos qui offert, et omnes circumstantes, qui simul offerunt unum sacrificium laudis? Quod ut Deo possit esse acceptum et beneplacitum, non alibi hoc offerunt et sacerdotes et Ecclesia cum sacerdotibus, nisi in communione et societate sanctorum, in quibus voluit idem omnipotens Deus Ecclesiæ suæ constare fundamentum, sicut Apostolus dicit: *Estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum* (Eph. II, 19). In eorum ergo communione et memoriæ veneratione tanquam in templo vero Dei, offert devotio fidelium Deo vota et munera sua, et ideo fiunt communicantes eorum memoriæ tanquam filii patrum et sectatores præcedentium. Quid est enim *communicantes*, nisi *communionem et societatem tenentes*? Et quid est eorum memoriam venerari, nisi cum pietate et humilitate eorum vestigia sequi? Ad hanc societatem nos beatus Joannes apostolus invitans ait: *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis*. Et quasi interrogaremus quid nobis prodesset illa annuntiatio, ait: *Ut et vos societatem habeatis nobiscum*. Et ne quis contemnendum putaret hanc societatem tanquam hominum, continuo adjunxit: *Et societas vestra sit cum Patre et Filio ejus Jesu Christo*, manifeste ostendens, quia quicumque societatem cum Deo habere desiderant, primo Ecclesiæ societati debent adunari, illamque fidem addiscere, et ejus sacramentis imbui, quam apostoli ab ipsa præsentem in carne Veritate perceperunt. Pro ipsa enim et sancti martyres passi sunt, et ipsa catholica fundatur Ecclesia, cui beatæ et gloriosæ Virginis partus exstitit salutis exordium.

55. (Aug.), *serm.* 186). Quæ vere semper creditur virgo, quia vel si Domino nascente corrumpetur

A ejus integritas, non jam ille Virgine nasceretur, eumque falso, quod absit, natum de virgine Maria tota confiteretur Ecclesia, cui pro humani generis salute vero homini facto singulari munere datum est ut, statim ex quo in utero Virginis concipi et homo fieri inciperet, verus esset et Deus: unde et eadem gloriosa semper virgo Maria vera Dei genitrix credenda est et confitenda. Ipsa ergo in hac venerabili communione sanctorum prima ponitur, per quam et illi et nos meruimus auctorem vitæ suscipere, et ei conjungitur communicatio beatorum apostolorum et martyrum, non solum qui hic nominatim exprimuntur, sed et omnium quorum nec numerum nec nomina scire possumus. Et tamen, si istis paucis nominatis pie adhæremus, etiam illis quos nosse non possumus, in horum communione copulati sumus. Sequitur in mysterio:

56. *Quorum meritis precibusque concedas*. Propter merita namque et intercessionem sublimium justorum, quos intercessores et patronos quærimus, nostræ infirmitati Dominus miseretur et propitiatur, ut in omnibus, sive adversis, sive prosperis, ne vel in istis deficiamus, vel in illis decipiamur, protectionis ejus muniamur auxilio.

57. (VIGILIUS). Denique defesso ab hostibus Ezechiæ et auxilium ejus invocanti ait: *Civitatem hanc salvabo, et protegam eam propter me, et propter David servum meum* (IV Reg. xxxi, 6); et Moyses ita deprecans Deum placere curabat: *Quiescat, inquit, ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac et Israel servorum tuorum, quibus jurasti per teipsum dicens: Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli* (Exod. xxxii, 13). Nec dubitandum est fidelium petitiones a spiritibus justorum sciri, quia qui intus omnipotentis Dei claritatem vident, nullo modo credendum est quia sit foris aliquid quod ignorent. Postulat ergo Ecclesia suffragia sanctorum martyrum, nec tamen erigit altaria in quibus sacrificent martyribus, sed uni Deo et martyrum et nostro. (Aug., *de Civ. Dei*, l. xxii, c. 10). Ad quod sacrificium sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco et ordine nominantur, non tamen a sacerdote qui sacrificat invocantur. Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamvis in memoriis sacrificet eorum, quia Deo sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt et ipsi. Sequitur in mysterio:

58. *Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, etc., usque Per Christum Dominum nostrum*. Et in his verbis unitas Ecclesiæ offerentis ostenditur, quando in illa sacrosancta oblatione communis servitus exhibetur Deo tam a sacerdotibus quam a cuncta familia domus Dei. (*Ibid.*, lib. x, cap. 19). Hæc autem est servitus quæ nulli alii debetur, nec sanctis angelis, nec sanctis animabus, nisi uni Deo vivo et vero, de quo nobis præcipitur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Matth. iv, 10). Etsi enim ab homine sit vel offertur, tamen sacrificium res divina

est, unde et alibi divina lege præcipitur: *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.* Unde merito illi in cœlestibus sedibus constituti immortales et beati, quia nos mortales et miseros, ut immortales beatique simus misericorditer diligunt; nolunt nos sibi sacrificare, sed ei cujus et ipsi nobiscum sacrificium esse petiverunt. Cum ipsis enim sumus una civitas, cujus pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. Oratur itaque Deus ut hanc oblationem, quam illi soli debita servitute defert Ecclesia placatus accipiat. Hæc est vera oblatio, in qua Filius offertur, Pater reconciliatur, et vitali oblatione placatus dies nostros in sua pace disponat, ut, etsi in mundo pressuram habemus, in illo pacem habeamus. Finito autem hujus mortalitatis cursu, ab æterna damnatione ereptos, in electorum suorum grege nos annumerare dignetur. (GREG.) Quia ipsa quoque perennis regni prædestinatio ita est ab Omnipotente disposita, ut ad hoc electi ex labore perveniant, quatenus postulando mereamur accipere, quod eis omnipotens Deus ante sæcula disposuit donare. Sequitur in mysterio :

59. *Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, etc.* Oratur Omnipotens, ut oblationem suis sacris altaribus impositam et tantis precibus commendatam, ipse per virtutem descendens ita legitimam et perfectam eucharistiam efficiat, ut in omnibus sit ascripta, id est in numerum placitum sibi numeretur recepta; sit etiam rata, id est immobili firmitate perpetua. Hoc namque dicitur ratum, quod est immobili ratione firmum et inconvulsum. Sit quoque ejusdem Spiritus sancti operante virtute, rationabilis et per hæc omnia singulariter Deo grata et acceptabilis, ut, quamvis de simplicibus terræ frugibus sumpta, divinæ benedictionis ineffabili potentia efficiatur corpus et sanguis unigeniti Filii Dei, sicut ipse testatur: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus (Joan., vi, 56)*, ut per hunc cibum et potum impleatur in mentibus sumentium quod ipse promittit dicens: *Sicut me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me (Ibid., LVIII)*. Hæc est ergo vera et æterna hostia, quia vera et æterna est virtus, veract æterna per eam perficitur salus. Est enim novi et æterni Testamenti. Hæc est rationalis hostia, plena videlicet rationis, plena mysterii, quæ tunc tractabili tractatione in veteribus sacrificiis fiebat, sed nunc spiritali ratione celebratur, et fidei puritate exhibetur, juxta Apostolum fidelem præcipientem rationabile obsequium nostrum. Ut enim hoc Apostolus diceret, utique de spiritali sacrificio loquebatur. Unde et alibi ait: *Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari (Hebr. ix, 23)*; ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quam istis. Ut enim corda fidelium fierent cœlestia, et, sicut portaverant imaginem terreni, portarent et imaginem ejus qui de cœlis est, et qualis cœlestis tales fierent et cœlestes, non brutorum animalium cruore, sed rationabili sanguinis Christi cruore mundari debuerunt; qui, ut idem

A testatur Apostolus, per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo. Hoc namque nobis in sacramento corporis et sanguinis Filii Dei quotidie instauratur. (AUG., lib. xx *contra Faust*, c. 13). Hoc corpus et hic sanguis non in spicis et in sarmentis colligitur, sed certa consecratione mysticus fit. Novus non nascitur, cum panis et vini creatura in sacramentum carnis et sanguinis ejus ineffabili Spiritu sanctificatione transfertur. Quod autem non ita sit, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectiois, non sacramentum religionis, quo divinum altare Christus implevit. Invitavit ergo Dominus servos, et præparavit eis cibum ipsum. Quis audeat manducare Dominum suum? Et tamen ait: *Qui manducat me, vivit propter me (Joan. vi, 58)*. Quando Christus manducatur, vita manducatur, non occiditur ut manducetur, sed mortuos vivificat, quando manducatur. Reficit, sed non deficit; manducatur Christus, vivit manducatus, quia resurrexit occisus; nec, quando manducamus, partes de illo facimus; et quidem in sacramento sic fit, per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in cœlo, manet integer totus in corde suo. Sequitur in mysterio.

60. *Qui, pridie quam pateretur accepit panem, etc., usque ad hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* Unde universalis Ecclesia, ut jugem memoriam Domini et Redemptoris celebret, ipse Dominus tradidit apostolis, et apostoli generaliter omni Ecclesiæ. In his verbis, sine quibus nulla lingua, nulla regio, nulla civitas, id est nulla pars Ecclesiæ catholicæ conficere potest, id est consecrare sacramentum corporis et sanguinis Domini, ipse Dominus tradidit apostolis, unde universalis Ecclesia jugem memoriam sui Redemptoris celebret, et apostoli generaliter omni Ecclesiæ. Christi ergo virtute et verbis semper consecratur et consecrabitur. Illius sermo est qui cœlestia sacramenta sanctificat. Ille in suis sacerdotibus quotidie loquitur. Illi funguntur officio, ille majestate divinæ potestatis operatur. Ipse est enim ille verus Melchisedech, qui hæc sancta sacrificia, quæ ille tunc in mysterio præfiguravit, per oblationem sui corporis sui que sanguinis adimplevit. Ipse ex Spiritus paracliti virtute et cœlesti benedictione sanctum corpus et sanguinem suum esse perficit. Quod autem de pane ait: *Accipite et manducate ex hoc omnes*; similiter et de calice: *Accipite et bibite ex eo omnes*, commendatio est unitatis et pacis, ut per hoc mysterium Christo participantes, unum omnes simus in illo, sicut Apostolus affirmat, dicens: *Non est Judæus neque Græcus; non est servus neque liber, non est masculus neque femina; omnes enim vos unum estis in Christo Jesu (Gal. iii, 28)*. Hanc nempe unitatem in communicatione hujus sacramenti alibi commendat dicens: *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est; et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Christi est (I Cor. x, 16)*? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus omnes, qui de uno pane partici-

pamus. Tanta enim Ecclesiæ est in Christo unitas, ut quomodo una fides et unum baptisma et unum altare, de quo ait Isaias : *Erit altare Domini in medio terræ Ægypti (Isa. xix, 19)*; ita unus ubique sit panis corporis Christi, et unus calix sanguinis ejus. Unde et Ecclesia ex traditione his verbis consecrans mysterium sacri corporis et sanguinis Domini, designanter dicit Dominum dixisse apostolis: *Accipite et manducate ex hoc omnes; hoc est enim corpus meum. Simili modo posteaquam cœnatum est, accipiens et hunc calicem præclarum.* Attendat fidelis quisque, quid est quod dicat *hunc*, videlicet quod calix, quem sacerdos catholicus sacrificat, non est alius, nisi ipse quem Dominus apostolis tradidit. Sicut ergo de sanguine, sic quoque de corpore sentiendum et tenendum est. Quod autem *præclarum calicem* dicit, manifeste de psalmo sumptus est : *Et calix tuus inebrians quam præclarus est (Psal. xxii, 5)*! Et vere præclarus, quo sanguis offertur immaculatus, nulla peccati macula tectus. Hoc poculo fidelium inebriatur affectus, ut lætitiâ induat de remissione peccati. Hac ebrietate animus non confunditur, sed consecratur.

61. Item, quod in his verbis dicitur : *Novi et æterni Testamenti*, manifestum est, quia in Evangelio non legitur, nisi tantummodo. *Calix sanguinis mei Novi Testamenti*, sed quod hic additur *æterni* et in prophetis et in apostolicis litteris continetur. Nam in Isaiâ legimus, promittente Deo fidelibus : *Et feriam vobiscum pactum*, id est testamentum sempiternum, Et in Ezechiele, ubi promittit Ecclesiæ : *Et suscitabo tibi pactum sempiternum (Ezech. xvi, 80)*. Et Apostolus dicit : *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos (Hebr. x, 14)*. Et iterum : *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem, Agnum ovium in sanguine Testamenti æterni Dominum nostrum Jesum Christum (Hebr. xiii, 20)*. (Aug.) Ideo ergo sanguis Christi novum est testamentum, quia nova dilectio, qua usque ad mortem in novissimis sæculorum temporibus nos dilexit. Dilectio ista nos innovet, ut simus homines novi, hæredes Testamenti Novi, sicut et apostolus docet, dicens : *Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundavit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Et ideo Novi Testamenti mediator (Hebr. ix, 14)*. Per hunc ergo sanguinem Novi Testamenti qui est effusus in remissionem peccatorum, emundavit, id est innovavit conscientiam fidelium, et fiunt iidem fideles juxta eundem Apostolum hæredes secundum spem vitæ æternæ, et repromissionem accipiunt qui vocantur æternæ hæreditatis. Et ideo sanguis ille Novi et æterni est Testamenti, quia quos a vetustate innovat ad æternam hæreditatem perducit. Hinc Zacharias propheta, velut ad ipsum Dominum loquens ait : *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinctos nostros de lacu, in quo nunc erat aqua (Zach. ix, 10)* : quia videlicet per hujus sanguinis effusionem et antiqui justis, spe futuræ redemptionis

A devincti ab inferni castris educti sunt, et per eundem etiam omnes credentes a peccatorum vinculis et de lacu miseræ et de luto fœcis eripiuntur.

62. Iterum, quod hic dicitur *mysterium fidei*, et in illis verbis Domini quibus mysterium corporis et sanguinis sui tradidit, non legitur, videtur de alio loco Evangelii sumptum esse, ubi, secundum Joannem, de hoc eodem sacramento quibusdam discipulis non credentibus loquens ait : *Verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus et vita sunt, sed sunt quidam ex vobis qui non credunt (Joan. vi, 64, 65)*. Ostendit enim se magnum dixisse mysterium, cum ait : *Verba quæ ego locutus sum, Spiritus et vita sunt.* Cum autem adjungit : *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*, ostendit illud mysterium non esse nisi fidei et fidelium, qui illa verba fideliter audiunt; et ideo eis spiritus et vita sunt: quia eos spiritaliter intellecta vivificant (Aug., lib. 1 de peccat. Meritis et Remis., c. 24). Aut certe hæc verba de Apostolo sumpta sunt, ubi ait : *Habentes mysterium fidei in conscientia pura (I Tim. iii, 9)*, quia sicut sacramentum sanctæ Trinitatis, ita et sacramentum Dominicæ passionis et mortis, quod illa oblatione frequentatur æqualiter necessarium ad salutem, æqualiter in conscientia pura est sumendum ac retinendum. Quod etiam in baptisate celebratur, docente eodem Apostolo ac dicente : *Quicumque enim baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Totum ergo quod in hac oblatione Dominicæ corporis et sanguinis igitur, mysterium est: aliud enim videtur, aliud intelligitur: quod videtur speciem habet corporalem, quod intelligitur fructum habet spirituale. Sciendum vero quod eundem calicem Domini sanguinis juxta observantiam Ecclesiæ catholicæ ab apostolis traditam, nisi mixtum aqua offerri non licet, quia vinum fuit redemptionis nostræ mysterium, cum ait : *Non bibam a modo de hoc genimine vitis (Marc. xiv, 25)*, et de latere ejus quod lancea transfixum est, aquaque cum sanguine egressa vinum de vera carnis ejus vite cum aqua expressum ostendit. Hæc sunt enim sacramenta Ecclesiæ, sine quibus ad vitam quæ vere vita est non intratur. Ille sanguis in remissionem fusus est peccatorum, aqua illa salutare temperat poculum: hæc et lavacrum præstat et potum.

63. Hoc totum Dominicæ oblationis mysterium quanta pietate et amore agendum est et accipiendum sit, commendat nobis ipse Dominus dicens: *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis (Luc. xxii, 19)*. Quod exponens Apostolus ait : *Quoties enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat (I Cor. xi, 26)*. Illius ergo panis et calicis oblatio mortis Christi est commemoratio, et annuntiatio, quæ non tam verbis quam mysteriis ipsis agitur, per quæ nostris mentibus mors illa pretiosa, altius et fortius commendatur. Quid est enim mortis Christi commemoratio, nisi charitatis ejus commendatio, quam nobis beatus evangelista Joannes commendans, ait : *Sciens Jesus quia venit hora ejus, ut transeat, ab hoc*

mundo ad Patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit (Joan. XIII, 1), id est usque ad mortem eum illa dilectio perduxit, quia tantum dilexit eos ut moreretur propter eos. Hoc enim testatus est, dicens: Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis (Joan. xv, 13). Propterea et iturus ad passionem, et per resurrectionis et ascensionis gloriam discessurus e mundo, hoc sacramentum ultimum discipulis tradidit, ut memoriam tantæ charitatis, per quam solam salvamur, arctius eorum mentibus infigeret; quatenus semper memores simus, et quales et quantum ab eo dilecti simus; quales, ne de nobis gloriemur; quantum, ut de illo speremus; quod utrumque diligenter Apostolus imponit et inculcat, dicens: Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est (Rom. v, 6)? Et post paululum: Commendat autem, inquit, suam charitatem Deus in nobis, quoniam si, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis justificati nunc in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius (Rom. viii, 9, 10). Hoc ergo agendum, hoc frequentandum commendavit, quo usque ipse veniat in fine sæculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quandiu habitur quod de latere Christi emanavit, sed jam ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum Deo et Patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysteriis corporalibus egeamus. (GREG.) Hæc namque singulariter victima ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem Unigeniti per mysterium reparat. Qui, licet surgens a mortuis, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur; tamen, in se ipso immortaliter atque incorruptibiliter vivens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacræ oblationis immolatur. Ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro in populi salute partitur. Ejus sanguis non jam in manus infidelium funditur. Hinc ergo pensemus quale sit pro nobis hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. Sequitur in mysterio:

64. *Unde et memores nos servi tui, etc., usque ad calicem salutis perpetuæ.* Quia Dominus et Salvator noster mysterium suæ mortis, quam pro nostra omniumque salute suscepit, tanta pietate memoriæ fidelium commendavit, ut per oblationem et participationem corporis et sanguinis eandem vivificavit mortem suam. Et quia in participatione corporis et sanguinis sui vivificam suam mortem nos annuntiare voluit Dominus et Salvator noster donec ipse veniat, dignum et salubre est ut, hæc veneranda mysteria frequentando, memores sint sacerdotes et populus, universa videlicet Ecclesia, beatæ passionis ejus. Et vere beatæ, quia sine peccato suscepta, totius mundi peccata delevit, et quia non solum, ut Apostolus ait:

Mortuus est propter delicta nostra, sed etiam resurrexit propter justificationem nostram (Rom. iv, 25), memores simus resurrectionis quoque ejus ab inferis; et, quoniam resurgens a mortuis et assumptus in cælum, sedet a dextris Dei, simus memores etiam gloriosæ ascensionis ejus. Hæc est enim tota salus nostra et vita, si incessanter memores simus. Memores igitur Dominicæ passionis, resurrectionis et ascensionis, tam sacerdotes quam plebs fidelis offerunt præclaræ, id est præcellenti et gloriosæ majestati Dei, non de suo, sed de ejus donis ac datis, juxta quod scriptum est: Et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi in mysterio Domini corporis et sanguinis vere hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Quæ trina repetitio tanti mysterii est laudatio. Hæc namque hostia, quam hostiam puram, sanctam, immaculatam dicimus, id est panem sanctum vitæ æternæ et calicem salutis perpetuæ, sumentibus vita æterna est, dicente Domino: Qui manducat hunc panem, vivet in æternum (Joan. vi, 59). Quam vero hostiam puram, sanctam et immaculatam offert Ecclesia, nisi quam a Domino accepit? id est panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ. In hoc enim pane sumentibus vita æterna est, sicut ipse Dominus panis vivus et panis vitæ de se ipso ait: Ego sum panis vivus qui de cælo descendi (Joan. vi, 51). Et iterum: Panis enim Dei est, qui descendit de cælo et dat vitam mundo (Ibid. 33). Et alio loco dicit: Qui manducat hunc panem, vivet in æternum (Ibid., 59). Et quod iste sit panis corporis ipse exponit dicendo: Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita (Ibid., 52). Ergo et calix sanguinis ejus, calix est salutis æternæ, quia sanguis ille pro multis effusus est in remissionem peccatorum, ut salvum faceret populum suum a peccatis eorum. De hoc canitur in psalmo: Calicem salutaris accipiam et nomen Domini invocabo (Psal. cxv, 13). Est enim calix iste salutaris accipienti, et in sacramento perceptione, in passionis imitatione, sicut a sanctis martyribus acceptus est. Hunc panem significavit manna, hunc panem tribuit altare Dei. Noverunt fideles Christi corpus, si in Christi corpore homo fuerit, accipiet de Christi spiritu. Sicut autem corpus nostrum sine spiritu non potest vivere, sic non habebit spiritum vitæ, nisi qui in Christi corpore fuerit inventus. Qui vult vivere, accedit, credat, vivat Deo de Deo; incorporetur, ut vivificetur. Hoc est enim manducare illam escam, et illum bibere potum, in Christo manere, et illum manentem in se habere, sicut ipse dicit: Qui manducat carnem, et bibit meum sanguinem in me manet, et ergo in illo (Joan. vi, 57). Sequitur in mysterio.

65. *Supra quæ propitio ac sereno vultu, etc., usque immaculatam hostiam.* Oratur Deus ut super hæc numera vitæ et salutis, quæ præclaræ majestati ejus offeruntur, propitio, id est placabili et sereno vultu respicere dignetur, non quia vultus ejus aliquando serenatur, ut ipse sit Pater luminum, ut beatus Jacobus dicit: Apud quem non est transmutatio, nec vi-

cissitudinis obumbratio (Jac. 1, 17). Et beatus Joannes testatur : *Quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ* (I Joan. 1, 5). Sed qui semper in lumine est, tunc super nos serenat, ac illuminat vultum suum quando declarat super nos misericordiam, sicut in psalmo orantes dicimus : *Illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri* (Psal. LXVI, 2). Sicut e contrario de quibusdam, qui ejus misericordia indigni sunt, ipse dicit : *Abscondam faciem meam ab eis* (Deut. xxxi, 17). Et iterum quibus se placabilem præbet, promittit dicens : *Et non avertam faciem meam a vobis* (Jerem. III, 12). Unde et beatus Daniel istis ipsis verbis exorat, dicens : *Exaudi, Domine, preces servi tui, illumina faciem tuam super sanctuarium tuum, et propitius intende populum istum, super quem invocatum est nomen tuum* (Dan. ix, 17). Neque enim Deus humana forma faciem aut vultum habere putandus est : quia, ut Dominus in Evangelio ait : *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare* (Joan. ix, 24). Sed facies et vultus Dei præsentia ejus est. Quid est enim facies Dei super nos illuminata, nisi præsentia declarata, cum misericordiam et bonitatem ipsius præsentem nobis adesse sentimus? Sic et respicere Dei visitatio pietatis ejus est, sicut in psalmo orantes dicimus : *Deus virtutum, converte nos, respice de cælo, et vide, et visita vineam istam* (Psal. LXXIX, 15). Oratur itaque omnipotens Deus, ut placabilis ac propitius factus, sereno vultu, id est declarata bonitatis et pietatis suæ præsentia, respiciat dignanter Ecclesiæ suæ munera, et accepta et beneplacita habeat, sicut munera pueri sui justii Abel, cujus fides et justitia et oblationis acceptio et in lege veteri commendatur, ubi scriptum est : *Et respexit Deus ad Abel et ad munera ejus* (Gen. iv, 4); et in Evangelio : *A sanguine Abel justii* (Matth. xxii, 35); et in Apostolo, ubi scribit : *Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus* (Hebr. xi, 4), quæ non ætate, sed simplicitate et puritate, puer Dei appellatur. Sicut etiam de David, qui mortuus est senex, in Evangelio dicitur : *In domo David pueri sui* (Luc. i, 69). Et, sicut sacrificium, inquit, patriarchæ nostri Abraham. Utique quod sacrificium in oblationem unigeniti filii Isaac offerens cum Deo holocaustum, quod ita acceptum fuit ut mereretur audire : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, et non pepercisti unigenito tuo propter me, benedicam tibi* (Gen. xxii, 12), etc. Qui quidem patriarcha non tantum est Israeliticæ plebis secundum carnem, sed etiam nostræ secundum fidem. Adjungitur adhuc : *Et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, de quo manifeste scriptum dicit : Et Melchisedech rex Salem protulit panes et vinum. Erat enim sacerdos Dei altissimi, et benedixit Abraham* (Gen. xiv, 18), cujus sacerdotium et sacrificium tantum magnificatur, ut dicat de eo Apostolus : *Primum quidem Melchisedech, qui interpretatur rex justitiæ, deinde rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia,*

A neque initium dierum neque finem habens, assimilatus per omnia Filio Dei, qui manet sacerdos in æternum (Hebr. vi, 3). Quod vero post hæc omnia subjungitur *sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*, ad superiora referendum esse videtur, ubi dictum est : *Super quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris, ut ad complendam petitionem subjunctum sit. Hoc autem totum exoratur omnipotens Deus, ut sacrificium Ecclesiæ ita acceptum habeat, ut sacrificium justii Abel, et patriarchæ Abraham, et summi sacerdotis Melchisedech; quia et in illis antiquis sacrificiis imago erat hujus veri sacrificii, et hoc ipsum uni Deo auctori utriusque Testamenti et utriusque sacrificii ordinatissima temporum dispositione tunc placebat in præfiguratione venturæ veritatis, quod et nunc placet in adimplerione ejusdem veritatis.*

B Nam et in sacrificio Abel, quod de primogenitis ovium et adipibus earum oblatum, sacrificio Cain quod ex terræ fructibus offerebatur, prælatum est, Novi Testamenti fides præfigurabatur, qua innocentia gratiæ Deum laudans, Veteris Testamenti terreni operibus anteponitur, et in immolatione unici et dilecti filii Abraham immolatio ejus præfigurabatur, de quo dicit Pater : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* [Matth. xvii, 5]. Unde ait Apostolus : *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii, 32). Et sacrificium Melchisedech tam vera erat significatio sacrificii Christi, ut inde prædictum sit : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Psal. cix, 4). Sequitur in mysterio :

C 66. *Supplices te rogamus, omnipotens Deus, etc.* Hæc verba mysterii tam profunda, tam mira et stupenda quis comprehendere sufficiat? quis inde digne aliquid loquatur? magis veneranda sunt et pavenda quam discutienda. Beatus tamen Gregorius, idoneus tanti mysterii interpres, in quodam loco aliquid de iis tanquam de re ineffabili pene ineffabiliter loquitur (GREG., l. iv *Dialog.*, 69). Quis enim fidelium, inquit, habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cælos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choris adesse, summis ima sociari, terram cælestibus jungi, unum quid ex visibilibus atque invisibilibus fieri? Idem etiam doctor quomodo accipiendum sit sublime altare Dei in conspectu divinæ majestatis ejus quodam loco subtiliter ostendit, exponens illum versiculum psalmi. *Constituite diem solemnem in confrequentationibus usque ad cornu altaris* (Psal. cxvii, 27). Dies, inquit, sollemnis est Domino conjunctio cordis nostri; sed tunc in confrequentatione dies sollemnis constituitur, cum in lacrymas pio amore ejus assidue mens movetur, cui velut si diceremus : *Quandiu ista acturi sumus? quandiu tribulatione afficimur? Illico terminum quousque fieri debeat subjungit, dicens : usque ad cornu altaris; cornu quippe altaris est exaltatio sacrificii interioris, ubi cum venerimus, jam nulla necessitas est ut solemnem diem Domino de nostra lamentatione faciamus.*

Beatus quoque Augustinus de eodem sublimi altare dicit, exponens versiculum psalmi : *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine (Psal. xxv, 6)*, sic breviter designat : Munda, inquit, faciam inter innocentes opera mea, quibus amplexabor sublimia tua. Item alio loco (*In psal. xlii, n. 5*), exponens illum versiculum : *Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*, de eadem re sic dicit : Est enim quoddam altare invisibile, ad quod non accedit injustus, ille solus accedit qui ad istud securus accedit. Illic inveniet vitam suam, qui in isto discernit causam suam ; quale ibi sacrificium est, ipse qui intrat assumetur in holocaustum. Et repetit aliis verbis quid hoc altare sit, ad Dominum inquit : *Ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Item alibi idem doctor exponens eundem versiculum, quem et beatus Gregorius : Sic enim est, inquit, in domo illa sempiterna sacrificium laudis, et sacerdos sempiternus est, et altare sempiternum, pacata mens ipsa justorum. Non ergo sufficiat in terra dies ille solemnus quo Agnus occisus est, sed constituite illum in condensis sempiternum, alta et secreta rimantes, quo usque perveniaris, exaltatis a Deo mentibus vestris, usque ad ejus divinitatem. Et quid ibi aliud, nisi laudes cantabimus ? quid ibi aliud dicemus, nisi *Deus meus es tu, et confitebor tibi ; Deus meus es tu, et exaltabo te ? (Ps. cxvii, 28.)* Non strepitu verborum istud dicemus, sed dilectio inherens illi, per se ipsam clamat istam vocem : Dilectio ipsa vox est. Hæc de sublimi altare Dei in conspectu divinæ majestatis ejus necessario in hoc loco ex sanctorum Patrum verbis posita sunt, ut quis carnaliter cogitans, æstimet in cœlis esse altare corporeum, ex cœlesti sive supercœlesti corpore factum ; sed potius, juxta sensum spiritalium Patrum, intelligamus sublime altare Dei, rationabile et intelligibile esse in electa et rationali creatura, angelica videlicet et humana, quæ in sanctis angelis, ex quo condita est, in sui contemplatione Conditoris sublimata, et sibi nimium per spiritum pacis unita, verum et sublime altare Dei existit, ex quo accipit Deus sempiternum sacrificium laudis et hostiam jubilationis, ad cujus altaris unitatem adjungitur nunc per fidem, et in futuro per divinæ contemplationis spectem omnis multitudo hominum electorum. Sed quandiu in ista mortalitate vivunt, antequam re ipsa ingrediantur ad illud altare Dei, antequam perveniant usque ad cornu altaris, ut orationibus et supplicationibus suis, tanquam in inferioribus adhuc positi, a supernis virtutibus juventur, ut earum interventione exaudiantur, et quasi de sublimitate altaris suscipiantur ; sicut legimus, et Danieli oranti et deprecanti Gabrielem angelum apparuisse, eique dixisse : *Ab initio precum tuarum egressus est sermo, et ego veni propter sermones tuos, et nemo est ut adjutor meus in omnibus his, nisi Michael archangelus princeps vester (Dan. ix, 23)*. Et in Zacharia propheta legimus pro consolatione et liberatione populi Dei angelum deprecantem et dicentem : *Domine exercituum usquequo tu non*

misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es ? Iste jam septuagesimus annus est (Zach. ii, 12). Et respondit Dominus angelo verba bona, verba consolatoria. Similiter et ad Tobiam Raphael angelus dicit : *Quando orabas tu cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, ego obtuli orationem tuam Domino, et nunc misit me Dominus ut curarem te, etc. (Tob. xii, 12)*. Fit ergo et in ista oratione et oblatione sacra consecrationis aliquid incomprehensibile et ineffabile, et multo his omnibus mirabilius, ut per angelica ministeria et supplicationes tanquam de sublimi altari divinæ majestatis conspectibus offerantur in illa immolationis hora, cum aetantibus sibi ministris cœlestibus Christus, ut proposita consecret, adesse credendus est ; de qua re commodum videtur beati Ambrosii verba ponere de Expositione Evargelii secundum Lucam (*lib. i, n. 28*) : Non enim dubites, inquit, assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus : unde non immerito etiam Zachariæ deprecanti apparuit angelus a dextris altaris incensi, quia veri sacerdotis jam nuntiabatur adventus et cœlestis sacrificium parabatur, in quo angeli ministrarent. Sic ergo cogitanda sunt, ut aliquid quo nihil sit melius atque sublimius illa cogitatione conemur attingere.

67. Similiter quoque et illud quod sequitur : *Ut omne, quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii corpus et sanguinem sumpserimus, omni benedictione cœlesti et gratia repleamur*. Ista enim munera, ista sunt dona super omnem gloriam constituta, quibus fideles suos omnipotens Deus reficiens, glorioso Filii sui corpore vivificat, sanctificat, æternitati præparat, per hæc corda fidelium omni benedictione replet cœlesti et gratia, tribuens corporibus castimoniam, mentibus fidem, cogitationibus puritatem. Per hæc tuetur suos misericordia, confirmat spe, munit charitate, ut, tanta Domini participatione, intra se Deum susipientes, templum ejus efflci mereantur. Quid sit ergo per participationem corporis et sanguinis Filii Dei omni benedictione cœlesti et gratia repleti, et quantum hoc bonum debeat esuriri ac sitiri, audiamus beatum Ambrosium dulciter docentem et exhortantem : • Christus Ecclesiæ cibus, Christus est potus. Caro Dei cibus, et Dei sanguis est potus. Christus nobis quotidie ministratur. Cibus iste non corpus impinguat, sed confirmat cor hominis. Hic est panis vitæ : qui ergo vitam manducat mori non potest. Accedite ad eum, et satiamini, quia panis est. Accedite ad eum, et potate, quia fons est. Accedite ad eum, et illuminamini, quia lux est. Accedite ad eum, et liberamini, quia ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Accedite ad eum, et absolvemini, quia remissio peccatorum est. Corpus Domini Jesu postulatio est divinæ reconciliationis et protectionis æternæ. Accipe tibi munimentum, suscipe Dominum Jesum tuæ mentis hospitio : ubi corpus ejus, ibi Jesus est. Cum hospitium tuum adversarius viderit occupatum, cœlestis fui-

gore prudentiæ intelliget locum testamentissuisinterclusum esse per Christum. Qui sit iste quæris? Audi ipsum dicentem : *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet ; et qui credit in me non sitiet unquam* (Joan. vi, 35). » Sequitur in mysterio.

68. *Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum, qui nos præcesserunt cum signo fidei, etc., usque lucis et pacis indulgeas deprecamur.* Orat pia mater Ecclesiâ etiam pro defunctis suis, et eos sacræ oblationis intercessione commendat, certissime credens quia sanguis ille pretiosus, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum, non solum ad salutem viventium, sed etiam ad absolutionem valeat defunctorum, sicut beatus Joannes testatur dicens : *Et sanguis Filii ejus Jesu Christi emundat nos ab omni peccato* (II Joan. 1, 7). Procedunt enim fideles de corpore exeuntes ad Dominum, sed non præceduntur ab Ecclesia, quia præcedunt cum signo fidei et dormiunt in somno pacis : cum signo fidei, quia ex aqua et Spiritu sancto renati, quia Christi cruce et passione signati. Dormiunt autem tanquam vere in resurrectione suscitandi. Dormiunt ergo in somno pacis, quia ab unitate et societate Christi et Ecclesiæ, nec per hæreses, nec per schismata, nec per mortalia crimina separati sunt : in quibus etsi aliquando fuerunt, tamen per pœnitentiam sanati, et per orationem Ecclesiæ reconciliati, (Aug.) et remissionis mysterio societati, utique in pace obierunt, miserante illo, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Neque enim piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, alioquin nec ad altare fieret eorum memoria in commemoratione corporis Christi, nec aliquid prodesset, ad ejus baptismum in periculis currere, ne sine illo finiatur in hac vita ; nec ad reconciliationem, si forte per pravam vel malam conscientiam quisque ab eodem corpore separatus est. Cur enim ista sunt, nisi quia fideles etiam defuncti membra sunt ejus? Quamvis ergo nondum cum suis corporibus, jam tamen animæ regnant cum Christo. Unde et in Apocalypsi legitur : *Beati mortui qui in Domino moriuntur, a modo jam dicit Spiritus ut requiescant a laboribus suis, opera enim illorum sequuntur illos* (Apoc. xiv, 13) ; et ipse est verus sabbatismus fidelium, id est requies, de qua dicit Apostolus ? *Itaque relinquatur sabbatismus populo Dei* (Hebr. iv, 9). Qui enim ingressus est in requiem ejus, requievit ab operibus suis, quemadmodum et a suis Deus. Regnat itaque cum Christo nunc Ecclesia in vivis et mortuis. Propterea enim, sicut dicit Apostolus : *Mortuus est Christus, ut et vivorum et mortuorum dominetur* (Rom. xiv, 9). Unde et alibi ait : *Quoniam non posuit nos Deus ad iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut, sive vigilemus, sive dormiamus, cum illo vivamus* (I Thess. v, 9). In quibus verbis vigilantes, viventes, dormientes, mortuos intelligi voluit, sicut iterum dicit : *Sive*

A ergo vivamus, sive moriamur, Domini sumus (Rom. xiv, 8),

69. (GREG.) Nam luce clarius constat quia perfectorum justorum animæ, mox ut hujus carnis claustra exeunt, in cœlestibus sedibus recipiuntur, quod et ipsa Veritas attestatur dicens : *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ* (Matth. xxiv, 28), quia ubi ipse Redemptor noster est corpore, illic procul dubio colligentur et animæ justorum. Et Paulus dissolvi desiderat et cum Christo esse. Qui ergo Christum in cœlo esse non dubitat, nec Pauli animam in cœlo esse negat, qui etiam dissolutione sui corporis atque inhabitatione patriæ cœlestis dicit : *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo domum non manu factam æternam in cœlis* (II Cor. v, 5).

70. (VIGILIUS.) Verum hoc de apostolis, martyribus, confessoribus, cæterisque viris fieri notandum est. Nam sunt quorundam justorum animæ; quæ adhuc mansionibus differuntur, in quo dilationis cœlesti regno, licet in beata requie, quibusdam damno ostenditur quod de perfecta justitia aliquid minus habuerunt. At vero nonnulli propter bona fidei opera ad electorum sortem præordinati, sed propter mala aliqua quibus de corpore exierunt post mortem sereno, castigandi recipiuntur flammis ignis purgatorii, et vel usque ad diem judicii longa examinatione a vitiorum sorde mundantur, vel certe prius amicorum fidelium precibus, eleemosynis, jejuniis, fletibus et hostiæ salutaris oblationibus, pœnis absoluti, et ipsi ad beatorum perveniunt requiem. Illis ergo eorum sacræ victimæ mortuis prosunt, qui hic vivendo obtinuerunt ut eos etiam post mortem bona adjuvent, quæ hic pro ipsis ab aliis fiunt. Inter hæc autem pensandum est, quod *tutior via sit*, ut bonum quod quisque post mortem sperat agi per alios, agat dum vivit ipse pro se. Beatius quippe est liberum exire quam post vincula libertatem querere. Propter illa ergo verba quibus dicitur, *qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis*, usus fuit antiquorum, sicut etiam Romana agit Ecclesia, ut statim recitarentur ex diptychis, id est tabulis, nomina defunctorum, atque ita post lectitionem nominum subjungerentur verba sequentia : *Ipsis et omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas deprecamur.* Ipsis videlicet quorum nomina memorantur, et cæteris omnibus in Christo quiescentibus *locum refrigerii*, ubi non sentiunt ardores pœnarum. *et lucis*, de qua Psalmista : *Et placeam coram Deo in lumine viventium* (Psal. lv, 14). *Et pacis*, de qua justus Simeon : *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace* (Luc. ii, 59). Et in qua sanctorum martyrum animæ quiescunt, dicente Sriptura : *Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace* (Sap. iii, 2, 3)

71. Hanc autem piam et religiosam observantiam, quam ex apostolica sine dubio traditione susceptam

universa in mundo uniformiter et celebriter tenet Ecclesia, etiam Veteris Testamenti Scriptura et consuetudo a Patribus custodita diligentissime commendat. Legimus namque in Machabæorum libris, quod vir fortissimus et pontifex Judas, duodecim millia drachmas argenti nisi Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum qui in bello ceciderant, considerans quod hi qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam; ubi et hoc in laudibus fidei ejus adjungitur, quia et sancta et salubri cogitatione pro defunctis exorabat, ut a peccato solverentur. Sequitur in mysterio :

72. *Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, etc., usque Per Christum dominum nostrum.* Commendatio pro spiritibus defunctorum per oblationem pietatis, ut in beatis electorum sedibus mereantur obtinere locum refrigerii, lucis et pacis. Consequenter oratur omnipotens Deus ut etiam cæteros fideles, qui superstites sunt et vivunt. id est sacerdotes et populum, per virtutem et gratiam ejus Deus venerabilis sacramenti auxilio ad eandem beatitudinem perducatur. Totius namque Ecclesiæ vox est, id est sacerdotum et plebium cum humilitate et contritione cordis dicentium Deo : *Nobis quoque peccatoribus famulis tuis* : quia, licet omni tempore peccatores nosse ex corde cognoscere debeamus, tamen maxime hoc attentius agendum et confitendum est, cum in illo sacro mysterio celebratur remissionis gratia, indulgentia peccatorum, et cum humilitate et contritione cordis dicendum Deo : *Nobis quoque peccatoribus famulis tuis*, quia, sicut scriptum est, etsi peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam, non de ullis nostris meritis, sed *de multitudine miserationum tuarum separantibus*, corde in psalmo cantamus: *Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. 1., 3).* Recordanda namque sunt in hoc loco, et diligenter inculcanda verba Apostoli, dicentis : *Omnis namque sacerdos ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis : qui condolere possit his qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate, et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro se offerre pro peccatis (Hebr. v, 1).* Ad quod beatus Gregorius in quodam loco exhortans dicit. « Sed necesse est ut, cum hæc agimus, nosmetipsos Deo in cordis contritione mactemus; quia qui passionis Dominicæ mysteria celebramus, debemus imitari quod agimus. Tunc enim vere pro nobis Deo hostia erit, cum nos ipsos hostiam fecerit. Oratur itaque omnipotens Deus, ut non solum defunctis, quorum supra commemoratio facta est, sed etiam nobis peccatoribus, de multitudine miserationum suarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare dignetur cum suis sanctis apostolis et martyribus et omnibus sanctis pro modulo nostro; quibus nunc sociamur per communionem fidei, cum ipsis etiam societatem vitæ et beatitudinis æternæ in futuro accipiamus. Intra quorum nos consortium ut

A nos Dei pietas introducat petimus; ut nobis non nostri meriti æstimator, sed veniæ sit largitor; ut, quia sanctorum societati per meritum jungi non possumus, per indulgentiam jungamur. Si enim æstimemur, et divino judicio ponderemur, nullus ad apostolorum et martyrum societatem assurgat. In fine autem hujus orationis, sicut et in cæteris præcedentibus subjungitur *per Christum Dominum nostrum*, et statim conclusio totius consecrationis sequitur dicendo :

73. *Per quem omnia semper bona creas, etc.* Per ipsum enim omnipotens Deus hæc bona omnia quæ sacris altaribus consecrantur non solum in exordio mundi creavit, condendo quod non erat; per eundem unigenitum Verbum suum dixit, et factum est : *Germinet terra herbam virentem et afferentem semen, lignumque pomiferum faciens fructum (Gen. 1, 11)* : in qua creatione utique et herba frumenti et lignum vini exortatum est; sed etiam semper eadem bona creat propagando et reparando, ut per annos singulos et novæ segetes et nova vina nascantur. De hac namque operatione regendæ, propagandæ et reparandæ creaturæ, ipse unigenitus Filius in Evangelio dicit ad Judæos indignantes quod in sabbato curaret : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, tanquam diceret : Non sex tantum diebus primis, ut putatis, Pater, operatus est, sed usque modo operatur, non novum creaturæ genus instituendo, sed quæ in principio creaverat, ne deficient, propagando. (VIGIL.) *Et ego, inquit, operor*, subauditur usque modo, cum eo cuncta disponens, regens, accumulans. In quibus verbis æqualem se Deo Patri manifestissime prædicavit : quia quorum una eademque operatio, procul dubio æqualis est et majestas. Per ipsum enim, ut dictum est, Deus Pater hæc omnia bona semper creat, et creato ac suis conspectibus oblata sanctificat, ut quæ erant simplex creatura, fiant sacramenta; sicque sanctificando vivificet, ut sint mysteria vitæ, ut sumatur in eis vita, ut vitam substantiam accipientibus subministrent. Sanctificando autem et vivificando ineffabiliter benedicit, quia ea omni benedictione cœlesti et gratia accumulata. Ita vero sanctificata, et vivificata, et benedicta præstat nobis per eundem secum pariter sanctificantem, vivificantem et benedicientem, qui nobis de corpore et sanguine suo dedit tam salubrem refectioem. (Aug.) *Manducant ergo qui manducant, et bibant qui bibunt, esuriant et sitiant, vitam manducant, vitam bibant. Illud manducare, refici est. Sed sic reficeris, ut non deficiat unde reficeris. Illud bibere quid est, nisi vivere? Manduca vitam, bibe vitam, habebis vitam, et integra est vita. Tunc autem hoc erit, id est vita unicuique erit corpus et sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritaliter bibatur:*

74. Per ipsum ergo, ut dictum est, Deus Pater hæc omnia bona sanctificando et vivificando ineffabiliter benedicit, quia ea omni benedictione cœlesti

et gratia accumulatur et præparatur nobis. *Per ipsum et cum ipso et in ipso est Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus sancti omnis honor et gloria. Per ipsum scilicet, tanquam per verum mediatorem Dei et hominum; cum ipso, tanquam cœquali; in ipso, tanquam vere consubstantiali. Omnis vero honor et gloria est Deo Patri per Filium, et cum Filio, et in Filio in unitate Spiritus sancti, qui, ex Patre Filioque procedens, unitatem deitatis possidet cum Patre et Filio, atque ideo simul adoratur et conglorificatur, Insinuatur in Patre auctoritas, in Filio nativitas, in Spiritu sancto Patris Filiique communitas, in tribus æqualitas per omnia sæcula sæculorum. Hæc est quod beatus Judas apostolus in fine Epistolæ suæ velut distincte designanter exponit, dicens: *Soli Deo Salvatori nostro per Dominum nostrum Jesum Christum gloria, magnificentia, imperium et potestas ante omne sæculum, et nunc, et in omnia sæcula sæculorum* (Jud. xxv). Cœpit enim sæculum, id est temporalis mutabilitas a conditione creaturæ: currunt sæcula præsentia, mutabilium rerum cursu labentia: succedent vero sæcula futura, incommutabili rerum statu æternaliter permanentia. Verum quia hæc omnia in æterna Dei sapientia, sine ullo omnino initio vel mutabilitate fixa sunt: quia, ut in Evangelio legimus, *quod factum est in ipso vita erat* (Joan. 1, 3), bene intelliguntur ita dici sæcula sæculorum, tanquam sæcula in sapientia Dei inconcussa stabilitate manentia, istorum quæ cum tempore transeunt efficientia sæculorum. Aut certe simpliciter accipienda sunt sæcula sæculorum, vel ut consequentia præcedentium, vel ut continuata sibi commistione copulentur, quæ appellantur sæcula sæculorum, donec totum potens sæculum, quod ex diversorum temporum sæculis contexerunt, perveniat ad finem, et succedat futurum sæculum, quod non habet finem, ubi Deus videbitur et laudabitur sine fine. *Amen* autem quod ab omni Ecclesia respondetur, interpretatur verum, non ubicunque et quomodocunque, sed mystica religione. (Aug.) Hoc ergo ad tanti mysterii consecrationem, sicut et in omni legitima oratione respondent fideles, et respondendo subscribunt. Adjungit autem adhuc sacerdos et dicit: *Oremus*.*

75. *Præceptis salutaribus moniti, etc.* Dignum profecto fuit ut tota hæc tam sacrosancta actio Dominica Oratione (a) concluderetur, et petitiones fidelium, quas vel propter futuram, vel propter præsentem vitam nos Dominus docuit, per eandem passionis ejus commemorationem efficacius commendarentur. Admonetur ergo tota Ecclesia, et dicitur a sacerdote *Oremus*, et orat Ecclesia cum sacerdote, non voce, sed corde: labia clausa sunt, sed patet conscientia: silentium est, clamat pectus, sed auribus ille audit qui miseretur. Nam et Susanna dum damnaretur ab

(a) Sic S. Augustinus, serm. 227, ad infantes: *Ece ubi est peracta sanctificatio, dicimus Orationem Dominicam, quam accepistis et reddidistis. Post ipsam dicitur Pax vobis, et osculantur se Christiani in osculo sancto.*

injustis iudiciis, tacebat et orabat: os ejus non audiebatur ab hominibus, cor ejus clamabat ad Deum. Nunquid quia vos ejus ore corporis non processit, propterea exaudiri non meruit? Exaudita est illa, sed quando oravit, nemo hominum scivit. Orat ergo sacerdos simul cum Ecclesia, conversus ad Dominum, et dicit: *Præceptis salutaribus moniti, etc.* Hoc itaque nobis super omnia salutare est, quod nobis tantam gratiam per Unigenitum suum contulit Deus Pater, ut tantam bonitatem cogitantes et amantes, sic agamus, ut non jam filii sæculi, sed Dei simus. Præceptis ergo salutaribus jussi, et divina institutione formati, non præsumptionis temeritate, sed obedientiæ pietate præsumimus dicere Deo:

76. *Pater noster, qui es in cælis, etc.* Orationem (b) dicimus Dominicam ad nostram proficientem salutem, qua nos unigenitus Filius per lavacrum regenerationis et spiritum adoptionis, Dei filios esse dicere monuit, dicere jussit: et non humana, sed divina institutione ipse nobis orandi formam tribuit, ut Deo audeamus dicere: *Pater noster qui es in cælis*, (Aug.) Credimus vero ubique esse Deum et divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gratiam. Propter hanc ergo inhabitationem ubi gratia ejus dilectionis agnoscitur, non dicimus: *Pater noster, qui es ubique*, cum et hoc verum sit; sed *Pater noster, qui es in cælis*, ut templum ejus potius in Oratione commemoremus, quod et nos nosse debemus. (SEVERIANUS.) Et in quantum sumus, in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Nec se Filius in hac Oratione prætermisit, sed in Patris unitate conjunxit, qui et in Patre se orari jussit. Cum enim Patrem rogas, Filii nomen imploras.

77. *Sanctificetur nomen tuum.* Non quod optemus Deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petamus a Deo ut nomen ejus sanctificetur in nobis. Cæterum a quo Deus sanctificatur qui ipse sanctificat? sed ipse dicit: *Sancti estote, quia ego sanctus sum* (Levit. xi, 44). Hoc petimus et rogamus ut, qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse cœpimus perseveremus. Admonemur etiam desiderare ut nomen ejus, quod semper sanctum est, etiam apud homines sanctum habeatur, hoc est non contemnatur; quod non Deo sed hominibus prodest.

78. *Adveniat regnum tuum.* Hac petitione desiderium nostrum ad futurum regnum excitamus, ut nobis veniat, atque in eo regnare mereamur; id est ut veniat et nobis, quod esse venturum non dubitamus omnibus sanctis, id est ut regnum ejus mereamur agnoscere.

79. *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra.* Non ut Deus faciat quod non vult; sed ut facere possimus quod Deus vult, ut, sicut angeli sancti, ita et

(b) Quatuor S. Augustini sermones habemus ad competentes de Oratione Dominica, scilicet 56, 57, 58 et 59, duosque inter suppositios 64 et 65, in quibus doctrina hic exposita fusius traditur.

nus faciamus ejus voluntatem. Possumus etiam per cælum et terram intelligere spiritum et carnem : quoniam spiritus e cælo, caro e terra esse cognoscitur. Sed spiritus cælestia quærit, caro terrena concupiscit, et ideo petimus ut voluntatem Dei his duobus concordantibus faciamus. Potest et sic intelligi, ut pro infidelibus, qui sunt adhuc in terra, orare intelligantur fideles qui fidei dono cæli nuncupantur; ut circa illos voluntas Dei fiat, ad ipsum convertendo; ut terra imitetur cælum, et homo angelum, infidelis fidelem. Ac per hoc oramus et petimus, ut precem pro omnium salute faciamus.

80. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Qua petitione nostra sufficientiam quotidiani victus petimus; nomine panis totum significantes, quoniam panis Græce, Latine dicitur totum id sacramentum fidelium, quod in hoc quoque tempore necessarium est non tamen ad hujus temporis, sed ad illam æternam felicitatem assequendam. Nam panis vitæ Christus est, quem dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus et eucharistiam quotidie sumimus, intercedente aliquo graviore delicto, a Christi corpore separemur, ipso dicente : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi; si quis ex hoc pane ederit, vivet in æternum* (Joan. vi, 41). Sicut ergo manifestum est eos vivere qui corpus ejus vere et digne accipiunt, ita contra timendum est ne qui separantur a Christo corpore perpetua pereant morte, criminante Christo : *Nisi comederitis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Ibid. 54), Et ideo panem nostrum, id est Christum quotidie nobis dari petimus, ut qui in eo manemus et vivimus, a sanctificatione ejus et corpore non recedamus, sine quo vivere in æternum non valemus.

81. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Hic admonemur quid petamus et quid faciamus, ut accipere mereamur. Post subsidium cibi, petitur et venia delicti, ut quia Deo pascitur, in Deo vivat. Admonemur enim quod peccatores sumus, quia pro peccatis nostris rogare compellimur, ne quis sibi quasi innocens placeat. Instituitur et docetur peccare se quotidie, dum quotidie pro peccatis jubetur orare. Addidit Deus plane legem, certa nos conditione et sponsione constringens, ut sic nobis dimitti debita postulemus, secundum quod ipsi debitoribus dimittimus: scientes impetrare non posse veniam, quam pro peccatis nostris petimus, nisi et ipsi circa debitores nostros paria fecerimus, dicente Evangelio : *In qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis* (Luc. vi, 38). Et alio loco : *Cum statis ad orationem, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in cælis est, remittat vobis peccata vestra* (Marc. xi, 35). Excusatio denique tibi in die iudicii nulla superest, cum secundum tuam sententiam judicaris, et, quod feceris aliis, hoc et ipse patieris. Similiter quod fecimus cæteris, faciet nobis, dicens in Evangelio : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, et Pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra: si non remis-*

eritis, nec Deus dimittet vobis delicta vestra (Matth. vi, 14).

82. *Et ne nos inducas in tentationem.* Petimus ne deserti ejus adjutorio, alicui pravæ tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Qua in parte ostenditur nihil contra nos adversarium posse, nisi Deus ante permiserit, et ideo postulamur ut, ejus adjutorio fulti, ita maneamus vincti, ut ab hoste maligno non subjiciamur tentati :

83. *Sed libera nos a malo.* Hic admonemur cogitare nondum nos esse in eo bono in quo nullum patiamur malum. Quæ petitio ita late patet, ut homo Christianus, in qualibet tentatione et tribulatione constitutus, in hoc gemitus edat, in hoc lacrymas fundat. Et quando dicimus : *Libera nos a malo*, nihil remanet quod ultra adhuc debeamus postulare, quando semel protectionem Dei adversus mala petimus. *Amen* signaculum Dominicæ Orationis, quod interpretatur *vere*, sive *fideliter*, attestatio est veritatis, quod ex Apostoli traditione etiam ad cæteras orationes consuete respondet Ecclesia, sicut Apostolus ad Corinthios scribit, dicens : *Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem, quoniam quidem nescit quid dicas?* (I Cor. xiv, 16.) Ex quo ostenditur non posse ideo tam respondere verum esse quod dicitur, nisi ante intellexerit. Post Orationem Dominicam, quam ad completionem perfecti mysterii tota ad Deum fundit Ecclesia, sequitur in conclusione ejusdem Orationis sacerdos et dicit :

84. *Liberanos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis*, etc. In quibus verbis mala præterita, a quibus petimus liberari, peccata nostra transacta intelligenda sunt; quorum etsi actio jam cessavit in nobis, tamen reatus manet, nisi divina indulgentia deleatur. Unde admonet Scriptura divina, dicens : *Fili, peccasti, ne adjicias iterum; sed et de præteritis deprecare, ut tibi dimittantur* (Eccli. xx, 1). Mala vero præsentia, quia quotidie peccamus, necesse habemus dicere : *Dimitte nobis debita nostra*. Possunt et quotidiana peccata nostra in animo, et accidentes sæpe diversis languores et afflictiones in corpore extrinsecus irruentes, innumeræ calamitates, ut fames, pestilentia, gladius, et cætera hujusmodi, quæ omnia quotiescunque patimur, ejus debemus implorare auxilium, qui solus sua pietate et animas curat et corpora. Et novit quando filiis suis, quos ad æternam hæreditatem præparat, et flagellum correptionis et dulcedinem consolationis adhibeat. Futura enim mala quid aliud intelligenda, nisi quæcumque nobis accidere possunt saluti et paci contraria, sive per tentationes diaboli, sive per adversitates et miseras sæculi? Et maxime illa sunt pro quibus effugiendis præcipue orare debemus, ut liberemur a ventura damnatione æterna, quæ sine dubio malis constat esse futura. Orat ergo sacerdos, imo tota Ecclesia cum sacerdote, ut quod in fine Orationis Dominicæ dictum est : *Sed libera nos a malo*, ita nobis per Dei misericordiam præstetur, ut liberemur ab omnibus

malis, id est quæ nobis vel in præterito acciderunt, vel in præsentem accidunt, vel in futuro accidere posse formidantur. Unde et Dominus, sciens fragilitatem nostram in tantis periculis constitutam, misericorditer admonet, dicens : *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem (Matth. xxvi, 41)*. Et iterum : *Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini surgere ista omnia quæ futura sunt, et stare ante filium hominis (Lue. xxi, 35)*. Sequitur sacerdos et dicit :

85. *Et intercedente pro nobis beata et gloriosa, etc.* Dominus populo Israelitico, cum detineretur in Babylonica servitute captivus, dicens inter alia per Jeremiam prophetam : *Et orate pro pace civitatis ad quam transmigrare vos feci, quia in pace ipsius erit pax vobis (Jer. xxix, 7)*, similiter et Apostolus populum Ecclesiæ exhortatur dicens : *Volo igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate (I Tim. ii, 4)*. Juxta hanc ergo formam per prophetam et Apostolum divinitus constitutam, populus fidelium in hujus sæculi peregrinatione, tanquam in Babylone captivus, et supernæ patriæ suspirans, orat etiam pro pace temporali, ne impediatur a pace spiritali et æterna, ut, remotis per Dei pietatem persecutionibus, seditionibus, hostilitatibus, quietam et tranquillam vitam agat Ecclesia in omni pace. Et hoc orat generali observantia sine intermissione in omni Dominica oblatione in qua, juxta præceptum apostolicum, obsecrationes suas, et orationes, et postulationes, et gratiarum actiones offert Deo. Hoc autem, paucissimis sed eminentissimis sanctis nominatis, a Deo exorat, videlicet ut intercedente in primis Dei Genitrice, per quam humano generi salus exorta est, et beatis apostolis Petro et Paulo atque Andrea, impetrare mereatur. In qua postulatione non cæterorum sanctorum intercessio prætermittitur, sed in istorum commemoratione omnium suffragia expetuntur, quia, ut omnes sibi in Deo sociati et uniti existunt, ita omnes unum desiderant et rogant pro salute hominum, et ut in uno omnes pariter habeantur, et in uno omnes pariter negligantur. Non enim amant sancti suos electores, si suorum sociorum eos invenerint desertores, magisque offensus est quisquis ita agendum putat, eos ad quos se contulerit, quam eos a quibus abstulerit. Unitate enim gaudent et in Christo unum sunt.

86. Quod ergo dicit Ecclesia : *Da propitius pacem in diebus nostris*, manifeste juxta exemplum quod in Isaia legitur, hoc facit. Cum enim prædixisset idem propheta Ezechie regi nostro venturæ captivitatis mala, compunctus respondit : *Bonum verbum Domini quod locutus est? fiat tantum pax et veritas in diebus meis (Isa. xxxix, 8)*, videlicet futura humiliter, Dei judicio reservans, de præsentem vero quod ad suam et populi sui salutem pertinebat, deprecans : *Fiat, inquit, pax et veritas in diebus meis* : pax, ne regni tranquillitas ab hostibus turbaretur; veritas

A vero, ut in ipsa pace Dei cultus, religionis veritas, servaretur. Unde et Apostolus ubi hæc orari præcepit, utrumque simul posuit : *Ut quietam, inquit, et tranquillam vitam agamus in omni pietate*. Nam et quies et tranquillitas pertinet ad pacem, pietas ad divini cultus religionem. Ita ergo et Ecclesia deprecatur pacem fieri in diebus nostris, quod et post nos alii, et post ipsos alii usque ad consummationem sæculi utique similiter orabunt.

87. Cum autem ipsam pacem postulet, subjungit videlicet *ut ope*, id est auxilio et protectione *miseri-cordix Dei adjuti*, quantum ad interiorum religionis devotionem pertinet, *simus semper a peccatis liberi*; quantum vero ad interiorum pacem, *simus etiam ab omni perturbatione securi*. Nam pax in qua non divinæ religioni, sed mundanæ cupiditati servitur, non est justorum, sed iniquorum, de quibus Psalmista ait : *Quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns (Psal. lxxii, 3)*. Sequitur quod et in ista et in omnibus fere orationibus ecclesiasticis in conclusione subjungi solet :

88. *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium, etc. (Fulg., epist. 44, ad Ferrandum, n. 36)*. Quod utique certa ratione, ut sæpe dictum est, catholica concelebrat Ecclesia, propter illud utique sacramentum, quod mediator Dei et hominum factus est et homo Christus Jesus, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui per proprium sanguinem semel introivit in sancta, non utique manufacta, sed in ipsum cælum, ubi est in dextera Dei, et interpellat pro nobis. Per ipsum ergo hostiam laudis atque orationis offerimus, qui per ejus mortem reconciliati sumus, cum inimici essemus. Christus namque in forma Dei permanens unigenitus Deus, cui cum Patre hostias offerimus, formam servi accipiens, sacerdos factus est, per quem hostiam vivam, sanctam, Deo placentem offerre possimus. Nec tamen hostia a nobis offerri potuisset, si Christus pro nobis factus hostia non fuisset. Cum vere dicimus *Filium tuum*, et adjicimus : *Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti*, illam utique unitatem commemoramus, quam naturaliter habet Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ubi ostenditur quod idem ipse Christus pro nobis sacerdotali est functus officio, cui naturalis est unitas cum Patre et Spiritu sancto. Cum vero *in unitate Spiritus sancti* dicimus unam naturam Spiritus sancti cum Patre Filioque monstramus. Unitas autem naturæ, quid aliud quam Trinitatem esse unum Deum, et hoc unum ostendi et regnum? Ubi autem regni naturalis est unitas, una regnandi permanet et potestas. Vivit ergo et regnat Christus Dominus noster cum Patre in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum, sicut ipse in Apocalypsi loquitur, dicens : *Ego sum primus et novissimus; et vivus fui, et mortuus; et ecce sum vivens in sæcula sæculorum (Apoc. i, 17)*. Ipsi namque dicitur in Psalmo : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*. Et iterum : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum (Psal. cxlv, 13)*. De quo

et in Evangelio ad beatam Mariam angelus dicit : *A* *Et regni ejus non erit finis* (Luc. 1, 33).

89. Hac oratione expleta, commiscens sacerdos Dominicam oblationem, ut calix Domini totam plenitudinem contineat sacramenti, tanquam per ejusdem mysterii copulationem imprecatur Ecclesie pacem, dicens : *Pax Domini sit semper vobiscum*, cui tantum bonum Ecclesia imprecatur, respondens : *Et cum spirita tuo*. (Aug., *serm.* 227.) Quid est autem pax Domini, nisi pax Christi? Pax autem Christi finem temporis non habet, et ipsa est omnis pie actionis intentionisque perfectio. Propter hanc pacem in eum credimus et speramus, et amore ipsius, quantum donat, accendimur : propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax unitatem facit, quoniam qui adhæret Domino unus spiritus est. Imprecata igitur pace, incipiens a sacerdote, dat sibi mutuo omnis Ecclesia osculum pacis, ut, omnibus vera pace unitis, fiat in eis locus Dei, sicut dicitur in psalmo : *Et factus est in pace locus ejus* (Psal. LXXV 13). Et impleatur in Ecclesia quod alibi Psalmista dicens : *Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit unanimes in domo* (Psal. LXVII, 47). (VIGIL.) Et hoc utique ex traditione apostolica servat Ecclesia, cui frequenter ab ejusdem apostolis dicitur : *Salutate invicem in osculo sancto* (Rom. XVI, 16), id est osculo vero, osculo pacifico, osculo columbino, non ficto et subdolo, quali usus est Joab ad occidendum Amasiam, quali Judas ad tradendum Salvatorem, quali utuntur hi qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Illi ergo osculo sancto salutant invicem qui non diligunt verbis nec lingua, sed opere et veritate.

90. Inter hæc omnia cantatur ab omnibus, et cantando oratur dicentibus : *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, etc.* (Aug.) Nullus enim tollit peccata,

nisi ille de quo dictum est : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, cui nullum bonum hominis impossibile, nullum malum est insanabile. (VIGIL.) Quomodo autem apostolus Petrus ostendit, qui ait : *Non corruptilibus argento et auro redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni incontaminati et immaculati Christi* (I Petr. 1, 18). Et in Apocalypsi Joannes apostolus : *Qui dilexit nos, inquit, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo* (Apoc. 1, v), quando sanguinem suum dedit pro nobis in cruce, vel quando quisque nostrum in mysterio sacrosanctæ passionis illius baptismi aquis ablutus est, verum etiam tollit peccata mundi, lavatque nos a peccatis nostris quotidianis in sanguine suo, cum ejusdem beatæ passionis ad altare memoria replicatur.

91. Post hæc ergo sumpta eucharistia, id est bona gratia, gratia enim Dei pro omnibus gustavit mortem, et celebrata gratiarum actione, respondetur ab omnibus *Amen*. (Aug., *serm.* 272.) Hæc est enim clara vox sanguinis Christi, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.

92. Finitis vero omnibus, astanti et observanti populo absolutio datur, inclamante diacono ; *Ite, missa est*. Missa ergo nihil aliud intelligitur, quam dimissio, id est absolutio, quam celebratis omnibus tunc diaconus esse pronuntiat, cum populus a solemnibus observatione dimittitur. Unde et missam catechumenorum canones dicunt, quando post Evangelii lectionem incipiunt celebrari sacra mysteria, quibus nullum, nisi baptismi fonte regeneratum, interesse licet. Tunc enim, clamante diacono, iidem catechumeni mittebantur, id est dimittebantur foras. Missa ergo catechumenorum fiebat ante actionem sacramentorum : missa fidelium fit post confectionem et participationem.

FLORI DIACONI

OPUSCULA ADVERSUS AMALARIUM

(Apud Marten., *ibid.*)

Incipit epistola FLORI totius veritatis plena, contra falsiloquas adinventiones AMALARII, quondam Lugdunensis chorepiscopi, de Corpore Domini tripartito.

1. Dominis beatissimis, reverentissimis, et piissimis pastoribus gregis Christi, rectoribus Ecclesie Dei, prædicatoribus ac propugnatoribus catholicæ fidei, DROGONI sacri consilii magistro et pontifici clarissimo ; HETI Trevirorum antistiti, ALDRICO reverentissimo Cenomannorum episcopo, RABBAN abbati ve-

nerabili, et ex provincia Lugdunensi prima ALBARICO Lingonum reverentissimis episcopis, Ecclesie catholicæ indignus filius, et pietatis ac paternitatis vestræ exiguus servulus FLORUS.

Obsecro, manuetissimi et benignissimi servi Christi, ut extremitatem meam periculis Ecclesie Dei condolentem et compatientem, ac pro hoc necessitates ejus humiliter et fidenter ad vos referentem, in ipsius Christi, et Dei Ecclesie piæ matris amore, pio ac benigno suscipiatis affectu. Exigua quidem et indigna est persona quæ loquitur ; sed Domini est